

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Lucie Dvořáková

Velká Británie a koncept rovnováhy sil na Vídeňském kongresu

Great Britain and the Concept of the Balance of Power at the Congress of Vienna

Praha 2022

Vedoucí práce: prof. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu této bakalářské práce prof. PhDr. Františku Stellnerovi, Ph.D. za trpělivost, shovívavost a cenné rady a připomínky, jež mi v průběhu psaní práce poskytoval. Velký dík patří i mým přátelům, kteří se mnou sdíleli své zkušenosti, korigovali mé chyby a poskytovali neocenitelnou podporu. Má vděčnost konečně náleží i mým rodičům, bez jejichž dlouhodobé podpory by vznik této práce byl jen velmi obtížný.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 18. srpna 2022

Jméno a příjmení

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce se zaměří na rozbor britského pojetí konceptu rovnováhy sil a na jeho uplatnění během vyjednávání Vídeňského kongresu mezi lety 1814–1815. Práce si klade za cíl zhodnotit, jak britské pojetí této myšlenky ovlivňovalo cíle, jichž chtěla britská delegace dosáhnout, jaký mělo vliv na výběr spojenců a jaký byl jeho dopad na celkový průběh jednání kongresu a na jeho přístup k jednotlivým otázkám. Informace a podklady pro bakalářskou práci budou čerpány ze studia edic vydaných pramenů a z děl odborné literatury převážně anglosaské provenience. Bude využita metoda analýzy dějin mezinárodních vztahů a politických dějin.

Klíčová slova (česky)

rovnováha sil, mezinárodní vztahy, Velká Británie, Castlereagh, Vídeňský kongres, 1814–1815

Abstract (in English):

The bachelor thesis analyses the approach of Great Britain towards the balance of power concept and its subsequent application at the Congress of Vienna, 1814–1815. The aim of this bachelor thesis is to assess how this approach influenced the goals which Great Britain aimed to achieve and how it influenced its choice of allies. However it deals with the broader impact on the conduct of the Congress and its approach to selected questions too. The thesis is based mainly on editions of issued correspondence and analysis of modern historical monographs and articles primarily of anglosaxon provenience. The methods of international realtions and political history analyses are applied.

Key words (in English):

balance of power, international relations, Great Britain, Castlereagh, the Congress of Vienna, 1814–1815

Obsah

Úvod	6
1. Rovnováha sil	10
1.1 O povaze rovnováhy sil	10
1.2 Tradice rovnováhy sil v evropské politické kultuře.....	14
1.3 Pojetí rovnováhy sil v britské dobové politice	18
2. Velká Británie před Vídeňským kongresem, 1793–1814.....	23
2.1 Reakce na Velkou francouzskou revoluci.....	23
2.2 Velká Británie v revolučních a napoleonských válkách	26
2.3 Návrat do vysoké diplomacie, 1813–1814.....	32
3. Velká Británie na Vídeňském kongresu, 1814–1815	39
3.1 Evropa bez vzdáleností	39
3.2 Otázka střední Evropy	41
3.3 Oblast Středozemní moře.....	46
Závěr	51
Zdroje.....	53
Vydané prameny	53
Odborná literatura	53

Úvod

Období Velké francouzské revoluce a následných revolučních a napoleonských válek patří k nejdiskutovanějším a historiografií nejlépe zpracovaným epochám evropských dějin. Dění let 1789 až 1814 naprosto přetvořilo politický, kulturní, společenský a ideologický základ Evropy, jíž obohatilo o řadu nových myšlenek a idejí, z nichž západní civilizace čerpá dodnes. Po prohře Napoleona a konci napoleonských válek, které po téměř dvě dekády zmítaly evropským kontinentem, došlo ve Vídni k dosud bezprecedentní diplomatické události. Vídeňský kongres měl za úkol nalézt kompromis mezi poměry *ancien régime* a ideály revoluční doby, jež byly nyní hluboce zakořeněny v myslích zejména mladší generace Evropanů, aby dosáhl míru a stability.

Přestože roku 1815 ustavený tzv. kongresový systém, jenž dominoval evropské mezinárodní politice po téměř jednu následující dekádu, bývá považován za konzervativní a reakcionářské uspořádání, výzkumy posledních let se snaží oprostít od této tradiční interpretace a nalézt nové přístupy. Jedno z velice diskusně bohatých polí současného bádání se soustřeďuje na teorii rovnováhy sil, jež byla diplomaty ve Vídni zvolena jako společný rámec jednání a princip, podle něž vytvořit novou mapu Evropy. Teorie rovnováhy sil existuje v evropské politice již po staletí, a proto se jedná o názorově a interpretačně bohaté téma. Vítězné mocnosti, které dominovaly kongresovým jednáním a jež tento nový řád utvářely, sice mocenskou rovnováhu přijaly jako společný rámec, nicméně se neshodovaly v jeho pojetí. Zatímco pro Rakousko bylo rovnovážné uspořádání takové, které garantovalo jeho nedotknutelnost jak ze strany Ruska, tak ze strany Pruska a Francie, mezi nimiž měla panovat vzájemná rovnováha, pro Velkou Británii znamenalo především zachování její námořní supremacie a rovnoměrné rozdělení sil na kontinentu, především mezi Francií a Ruskem, které by zajistilo klid pro prosazování jejích obchodních zájmů.

Konceptu mocenské rovnováhy dominoval mezinárodněpolitickému diskurzu po zbytek tzv. dlouhého 19. století, aby ustoupil do pozadí na jeho konci s první světovou válkou. K jeho návratu mezi nejuznávanější teorie pak došlo v rámci realistické školy mezinárodních vztahů v období po druhé světové válce. Teoretikové analyzující mocenskou rovnováhu v prostředí bipolárního rozdělení světa ji chápali jako princip, podle něž lze s použitím de facto matematických a statistických přístupů vysvětlit fungování mezinárodních vztahů. Jako základní jednotky jejich fungování považovali státy, které v kompetitivním prostředí mezinárodních vztahů sledovaly pomocí neustálé vzájemné observace své striktně mocensky definované zájmy. V 2. pol. 20. st. se uvnitř i vně školy realismu objevily nové proudy, které se vůči tomuto klasickému chápání vymezují. K samotné rovnováze sil se pak paralelně objevily nové pojmy, např. rovnováha hrozby, diplomatická rovnováha nebo rovnováha požadavků.¹ Vyjma těchto nových pojmů, jež operují na stejném základu jako mocenská rovnováha, ale užívají

¹ GHERVAS, Stella. The Long Shadow of the Congress of Vienna: From International Peace to Domestic Disorders. *Journal of Modern European History*. 2015, 13(4), 458–460.

jiných optik, se ukazují i snahy o reinterpretaci pojmu původního, kupříkladu v souladu s přístupy lingvistického nebo emočního obratu.²

Předkládaná bakalářská práce nahlíží na danou problematiku očima Velké Británie, jedné z vítězných mocností, která na Vídeňském kongresu spoluutvářela nový evropský řád. Pokusí se analyzovat, jak britští politici tento koncept chápali a jak ho aplikovali během vídeňských jednání. Práce si dále klade za cíl určit, do jaké míry toto britské chápání ovlivnilo průběh kongresu, jeho přístup k jednotlivým otázkám a zda zanechalo svou stopu na nově ustaveném mezinárodním řádu. Vzhledem k rozsahu ve Vídni probíraných otázek se práce zabývá pouze těmi, v nichž hrála Velká Británie jednu z hlavních rolí nebo které pro ni byly nejdůležitější.

Metodologicky práce vychází primárně z přístupu politických dějin, dějin idejí a okrajové též kulturních dějin, jak je ve své příručce definují Dvořák a kolektiv. S aplikací přístupů politických dějin se pojí řada úskalí, na něž tato práce též naráží. Prvním z nich je problém „mužů píšících dějiny“, který spočívá v přílišném zaujetí jednotlivcem, např. panovníkem či diplomatem, jehož chování není patřičně zasazeno do politického, ekonomického nebo kulturního kontextu a je prezentováno jako jeden z faktorů hýbajících dějinami. Ve snaze vyhnout se tomuto problému bylo proto téma formulováno skrze teorii rovnováhy sil, což s sebou nicméně přináší úskalí v podobě sklonů ke státocentrismu, k problému „dějiny píšící vítězové“ nebo k přehnanému soustředění na politiku, nekonfrontovanou s ekonomickou, společenskou nebo kulturní realitou. Při analýze teorie mocenské rovnováhy je užito přístupů dějin idejí, s jejichž pomocí práce mapuje historický a intelektuální vývoj tohoto konceptu. Přístupy kulturních dějin jsou pak okrajově využity ve třetí kapitole, jejíž část se v krátkosti zabývá odlišnostmi britského a kontinentálního kulturního prostředí.

Jednou z výhod probírané látky je dobrá dostupnost edic vydaných pramenů, na jejichž rozboru jsou vystaveny druhá a třetí kapitola. Jako neocenitelná se projevila edice *British Diplomacy 1813–1815: Select Documents Dealing with the Reconstruction of Europe*, již editoval britský historik Charles K. Webster. Tato edice obsahuje všechny klíčové depeše a memoranda z pera jak účastníků Vídeňského kongresu, tak z řad členů britského kabinetu. Vzhledem k zaměření na Velkou Británii se jako naprosto klíčové projeví též edice obsahující korespondenci Roberta Stewarta vikomta Castlereagha a Arthura Wellesleyho vévody z Wellingtonu, kteří oba sloužili jako hlavy britské delegace. Edice *Correspondence, Despatches and other Papers of Viscount Castlereagh* poskytuje široké spektrum korespondence, která umožňuje detailnější vhled do v té době diskutovaných témat než Websterova edice, jež se sestává pouze z těch nejdůležitějších dokumentů.³ Edice *Despatches, Correspondence and*

² Z pohledu emočního obratu na rovnováhu sil nahlíží např. GRAAF, Beatrice de. Bringing Sense and Sensibility to the Continent: Vienna 1815 Revisited. *Journal of Modern European History*. 2015, 13(4), s. 447.

³ Nevýhodou nicméně je, že Castlereaghův bratr, který edici po jeho smrti vytvářel, podrobil soubor bratrovy korespondence cenzuře, a proto jsou některé z dopisů uvedeny v neúplném rozsahu, či byly zničeny při procesu sestavování edice.

Memoranda of Field Marshal Arthur Wellesley, Duke of Wellington pak slouží jako skvělý zdroj v případě britskou-francouzských vztahů.⁴

V případě odborné literatury bylo důležité si uvědomit, že v historiografii věnující se Vídeňskému kongresu existuje vícero přístupů a názorových proudů, jejich alespoň částečné vyvážení je třeba zajistit. Z děl klasického realismu nelze opomenout téměř kanonické dílo Harolda Nicolsona *The Congress of Vienna: A Study of Allied Unity, 1812–1822* nebo díla Charlese Webstera, z nichž jsem využila především *The Foreign Policy of Castlereagh, 1812–1815*, věnující se jednání již zmiňovaného ministra zahraničí a hlavy britské delegace. Nejznámějším a s tímto tématem patrně nejvíce spjatým dílem je pak *Obnovení světového řádu: Metternich, Castlereagh a otázka míru 1812–1822* z pera amerického diplomata a historika Henryho Kissingera. V této práci je kladem hlavní důraz na vztahy mezi státníky a jejich osobní zásluhy, kterými Kissinger podmiňuje úspěšnost fungování mocenské rovnováhy. Ač svým přístupem konzervativní, tato tři díla poskytují ucelený, srozumitelný a podrobný přehled o primárně diplomatickém dění mezi lety 1812 až 1815.

Širší společenský, kulturní, ekonomický a politický kontext pak poskytují modernější studie reflektující nejnovější přístupy. Ústředním dílem pro pochopení dobového politického a ideologického kontextu je monografie Marka Jarretta *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon*, která slouží i jako skvělý faktografický přehled opřený o studium rozsáhlého spektra pramenů i odborné literatury v mnoha jazycích. Brian Vick ve své knize *The Congress of Vienna: Power and Politics after Napoleon* opouští klasická, mnohokrát probíraná témata diplomatických jednání a územních otázek a podává čtenáři zajímavou selekci kongresovou historiografií dosud upozdáváných témat. Vick volí přístup transnacionálních dějin, když na dobovou společnost nahlíží prostřednictvím toho, co nazývá jako „sítě“ – mezinárodní, kosmopolitní společenstva jedinců, organizací a institucí, mezi nimiž probíhá neustálá výměna informací a idejí nehlédě na jejich státní či národní příslušnost. V tomto rámci jsou analyzována abolicionistická a lidskoprávní hnutí, salónní kultura, univerzitní systém nebo evropská diplomacie jako sociální skupina. Zajímavé pohledy nabízí též dílo *Rites of Peace: The Fall of Napoleon & the Congress of Vienna* amerického historika polského původu Adama Zamoyského. Z pohledu vikonta Castlereagha pak kongres popisuje John Bew v biografii *Castlereagh: The Biography of Statesman*, jež přibližuje dobovou politiku na Britských ostrovech, vč. jejich filozofických, ekonomických a dalších faktorů. Hodnota této knihy pro mě spočívala i v tom, že autor čerpal z řady nepublikovaných pramenů, jež měl možnost studovat v britských archivech.

Z nepřehledného množství literatury týkající se rovnováhy sil jsem nejvíce využila monografii *The Balance of Powers in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, jejímž autorem je Richard Little. Kniha pojednává jak o historii teorie, tak o principech jejího fungování a poskytuje velmi

⁴ Korespondence ostatních členů britské delegace není vydána, a proto není v práci využita. Některé její části jsou však zahrnuty v edici Charlese Webstera.

zajímavé hledisko, jež rozebírá metaforickou povahu samotného pojmu. Podrobný přehled o historickém vývoji aplikace této teorie v praxi pak pojednává britský politik Evan Louard v knize *The Balance of Power: The System of International Relations, 1648–1815*. Velice přínosné jsou pak studie a monografie švýcarské historičky Stelly Ghervas, jichž v práci užívám několik, zaměřující se na intelektuální vývoj konceptu a na jeho aplikaci zejména v 18. století.

Předkládaná bakalářská práce se sestává ze tří kapitol, jež se dále shodně dělí na tři podkapitoly. První kapitola se věnuje teorii mocenské rovnováhy. Jelikož se jedná o rozsáhlé a komplexní téma, považovala jsem za nezbytné v předkládané práci alespoň povrchově reflektovat jeho hloubku. Kapitola tedy pojednává o principu rovnováhy sil obecně, jak z historického, tak politologického hlediska, a o její tradici v evropském, zejména britské politické kultuře. S pomocí studia vybraných pramenů hovoří i o jejích filozofických zdrojích. Vzhledem k tomu, že Vídeňský kongres považují spíše za vyvrcholení éry, chceme-li procesu, než za samostatnou událost, již by bylo možné izolovat, nastiňuje druhá kapitola vývoj mezi 1789 až 1814. Konečně třetí část se věnuje samotným jednáním, resp. jejich vybraným aspektům, která probíhala mezi říjnem 1814 a červnem 1815.

1. Rovnováha sil

Na poli mezinárodních vztahů existuje mnoho teorií, jež mají odborným teoretikům i laikům asistovat ve snaze pochopit jejich fungování, málo z nich ale získalo tolik pozornosti jako teorie rovnováhy sil. Tato teorie je jedním z nejrespektovanějších, nejvíce diskutovaných i nejkontroverznějších modelů ve své disciplíně. Někteří teoretici v ní vidí základní princip fungování mezinárodních vztahů, jiní její proklamovanou univerzální platnost a relevanci naopak odmítají a snaží se ji nahradit alternativními koncepty. Ač se studia mezinárodních vztahů, v jejichž rámci se tato debata odehrává, vyprofilovaly jako svébytná vědní disciplína v období po první světové válce, některé objekty jejich zkoumání, mezi nimi například námi diskutovaná teorie, pochází z mnohem starších dob. Rovnováha sil, nebo též můžeme narazit na překlad rovnováha moci, dominovala evropské mezinárodní politice od 17. století až do již zmiňované první světové války, kdy se, podle některých, jako koncept zdiskreditovala a selhala, válečné útrapy let 1914 až 1918 budiž toho důkazem, a proto bylo třeba její nahrazení novým, konkurenčním modelem. Nový systém kolektivní bezpečnosti, garantovaný Společností národů, nicméně též selhal a po druhé světové válce došlo v kontextu následného bipolárního rozdělení světa k obnovení diskuse o relevanci teorie mocenské rovnováhy, tentokrát na globální úrovni. Pokračování této debaty můžeme sledovat dodnes nejen mezi teoretiky mezinárodních vztahů, ale díky rozšířenosti a mnohoznačnosti samotného pojmu i v jiných vědních disciplínách.

Cílem této bakalářské práce nicméně není analýza diskurzu obklopujícího toto bohaté a zajímavé téma, nýbrž toho, jak tento koncept ovlivnil politiku Velké Británie na Vídeňském kongresu v letech 1814 až 1815? Následující kapitola se proto pokusí přiblížit chápání této teorie dobovými aktéry, kteří se ji rozhodli využít jako základ pro vybudování nového, rovnovážného systému, jenž by po více než dvou dekadách válek a nepokojů zajistil trvalý mír. Bylo použití této teorie jako rámce a postupu pro dosažení tohoto cíle úspěšné? Proč byla zvolena právě rovnováha sil? Jaký je její původ a myšlenkové zdroje? Jak bylo naznačeno, v současné době se jedná o mnohokrát reinterpretovaný koncept oplývající mnoha významy a konotacemi – byla situace na počátku 19. století stejná, nebo se jednalo o monolitní koncept, na jehož definici se všechny strany shodly, a proto byl využit jako společný operativní rámec?

1.1 O povaze rovnováhy sil

Zcela jednoznačnému chápání pojmu zamezil čas, četnost jeho interpretací zapříčiněna specifickými podmínkami daného teoretika či státníka a – hlavně – metaforická povaha samotného pojmu. V současné době se v teoretické literatuře objevuje kolem deseti uznávaných definic a způsobů chápání tohoto termínu, jež se v řadě případů markantně liší.⁵ Avšak podstata rovnováhy sil v jádru

⁵ Martin Wight, britský teoretik mezinárodních vztahů, uvádí 9 základních definic. WIGHT, Martin. *The Balance of Power*. In: WIGHT, Martin & Herbert BUTTERFIELD, ed. *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 173. Americký historik Paul Schroeder pak uvádí 11 způsobů, jak pojem chápali státníci 18. až 19. století, jež nashromáždil v průběhu svých

všech těchto definic zůstává stejná – jedná se o rovnovážné, chceme-li objektivně spravedlivé⁶, rozložení moci a o mechanismy vedoucí k nastolení a zachování tohoto stavu. Jinými slovy cílem tohoto mechanismu je zabránění vzniku stavu hegemonie, jež je pravým opakem rovnováhy, která je ze své podstaty založena na všemí respektované pluralitě mezinárodního prostředí.⁷

Otázkou však je, zda je nezbytně nutné hledat exaktní definici, přesahující tento základní princip, a její absenci chápat jako nepřekonatelnou překážku na cestě k plnému pochopení konceptu. Pojem „rovnováha sil“ je metaforou. Pokud se rozhodneme metafory chápat jako svého druhu společný jazyk, jehož porozumění je umožněno pouhou existencí abstraktního myšlení, může posloužit jako velice účinný nástroj pro pochopení podstaty objektu, jenž opisuje, i v případě, kdy by ji měly dešifrovat osoby pocházející ze zcela odlišných politických, jazykových nebo kulturních prostředí. Objekt metafory, v tomto případě spojení „rovnováha sil“, se pak stává pojícím faktorem diskuse, která se dále rozvíjí a diverzifikuje díky tomu, že její jednotliví účastníci zvolí substituce s odlišnou náplní. Substitucí zde chápeme konkrétní obraz či myšlenku, jíž si jedinec nahradí samotná slova metafory, aby jí porozuměl. Takto zkonstruovaná představa je jedinečná, neboť je dána jeho původem, vzděláním, politickým zaměřením, životní zkušeností a dalšími objektivními i subjektivními faktory, a proto se liší od substitucí dalších jedinců, kteří měli dešifrovat stejná slova.⁸

Z hlediska exaktních věd lze tento princip kritizovat, neboť během něj dochází k paradoxu, kdy dešifrace metafory umožní skupině jedinců tzv. najít společnou řeč, ale zároveň jim brání mluvit o tom samém, aniž by jejich představy byly podrobeny následnému hlubší analýze a názorové konfrontaci, doplněné v případě takto složitých objektů o další vysvětlení často komplexních myšlenek, k jejichž znázornění může být užito dalších metafor. Proto se na poli studií mezinárodních vztahů, které balancují na pomezí exaktních, společenských a humanitních věd, ozývají hlasy volající po vytvoření jednotné definice, popřípadě o převrácení tohoto procesu, aby „rovnováha sil“ již nebyla zdrojem metafory, nýbrž jejím cílem. Tuto ideu lze ale vzhledem k názorové různorodosti panující v daném prostředí a prozatímní absenci jakéhokoliv náznaku konsenzu zařadit do světa utopií. Martin Wight, jeden

prací. SCHROEDER, Paul. Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power? *The American Historical Review*. 1992, 97(3), s. 684. O četnosti definic a jejich vývoji přehledně pojednávají Michael Sheehan a Richard Little, již se oba přiklání k Wightovu členění, přičemž Sheehan rozšiřuje jejich počet na 10 skrze výňatky z pramenů pocházejících z 18. až 20. století. SHEEHAN, Michael. *The Balance of Power: History & Theory*. London, New York: Routledge, 1996, s. 2–4 a 15; LITTLE, Richard. *The Balance of Powers in International Relations: Metaphors, Myths and Models*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 27.

⁶ Obrat „objektivně spravedlivé“ zde nicméně existuje pouze v teoretické rovině a zmiňuji ho jako pomůcku pro pochopení či upřesnění mé definice. Je logické, že v rámci bilaterálních či multilaterálních jednání, kdy každá se stran chápá „spravedlnost“ jak z hlediska významu pojmu, tak z hlediska jeho náplně odlišně, není možné oné „objektivní spravedlnosti“ dosáhnout v rovině praktické.

⁷ SHEEHAN, *Balance*, s. 4.

⁸ Jednotícím faktorem může být tzv. klasické vzdělání, jež zejména na univerzitní úrovni mělo alespoň v západní a střední Evropě podobnou náplň. Prostředí univerzit bylo transnacionální a kosmopolitní, a proto umožňovalo relativně volnou cirkulaci myšlenek. O stycích britských elit s kontinentálním univerzitním a kulturním prostředím pojednává CONWAY, Stephen. *Continental Connections: Britain and Europe in the Eighteenth Century. History*. 2005, 90(3), s. 363–365. O principu substituce více viz LITTLE, s. 23–25.

z nejznámějších teoretiků mezinárodních vztahů 20. století, těmto hlasům pak přímo oponuje, když píše, že prostředí mezinárodních vztahů je natolik nejednoznačné, že metafory jsou jako jediné schopny tuto neurčitost a rozporuplnost zachytit a zajistit tak možnost alespoň rámcového porozumění.⁹

Přistoupíme-li pak k rozboru samotného pojmu, jenž je středem zájmu této práce, můžeme ho pro větší názornost charakterizovat jako tzv. transformativní metaforu. Zatímco většina metafor je sama o sobě bezvýznamná, jedná se pouze o prázdná slova, která nabývají významu až s jejich substitucí, při užití transformativní metafory nastává vzájemná interakce mezi jejím zdrojem a cílem, tzn. mezi ní samotnou a substitucí. V případě „rovnováhy sil“, již tvoří dokonce dvě slova, by mělo její významové schéma tvar trojúhelníku, neboť to, jak tuto metaforu pochopíme, záleží na našem chápání jejích jednotlivých složek: „rovnováha“, „síla“ a na naší představě jejich vzájemného vztahu. Současný teoretik mezinárodních vztahů Richard Little uvádí, že zatímco „moc“ je relativně neproblematické pojmenování, slovo „rovnováha“ je samo o sobě předmětem metafor, a proto objektem rozličných interpretací. V tomto kontextu pak upozorňuje na problém, že řada teoretiků s pojmem „rovnováha sil“ pracuje, avšak nedefinuje ho, neboť očekává, že se jedná o notoricky známý obrat, který netřeba vysvětlovat, což pak ale vede ke komplikacím při potvrzování či rozporování jejich závěrů.¹⁰ Je rovnováha sil tedy konstatováním stavu, popisem procesu, principem nebo cílem? Či snad něčím úplně jiným? Shoda panuje pouze na jejím již zmiňovaném jádrovém významu, a to sice že se jedná o mechanismus zabraňující vzniku hegemonie.

Pokusů o její nastolení, či lépe řečeno o vytvoření takového řádu mezinárodních vztahů, kdy by jeden stát měl mocenský monopol a ostatní státy byly vůči němu ve stavu podřízenosti, proběhlo v evropských dějinách několik. Jako příklady mohou posloužit univerzalistické tendence habsburského císaře Karla V., hegemonické snahy Ludvíka XIV. nebo úsilí o dominanci ze strany vilémovského a poté hitlerovského Německa.¹¹ Francouzské impérium Napoleona Bonaparta je nejvýznamnějšímu ukázkou z období 19. století a je mu věnována následující kapitola.

Patrně netřeba zmiňovat, že všechny tyto pokusy o zavedení hegemonického uspořádání se dočkaly odezvy ve formě ozbrojeného konfliktu a skončily neúspěchem. Pokud přijmeme mocenskou rovnováhu jako základní princip fungování mezinárodních vztahů, lze tento výsledek připisat jedné z jejích základních charakteristik – samotnému procesu vyvažování, který může nabrat vícera podob. Způsoby, jaké mohou být za tímto účelem použity, lze rozčlenit do čtyř kategorií: vyvažování vnitřní a vnější, vyvažování tvrdé (*hard balancing*) a měkké (*soft balancing*).

⁹ LITTLE, s. 28; WIGHT, s. 172.

¹⁰ LITTLE, s. 28–33; na stejná problém poukazuje SCHROEDER, Paul W. *The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium? Review of International Relations*. 1989, 15(2), s. 135–136.

¹¹ O tématu hegemonie, motivacích k jejímu nastolení a rozdílech mezi ní, unipolaritou a dalšími řády pojednávají IKENBERRY, Gilford J., Michael MASTANDUNO & WOHLFORTH, William C., ed. *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 5–22.

Pro to, aby mohly subjekty existující na poli mezinárodní politiky praktikovat vyvažování, musí být pak splněno několik kritérií. První z nich je samozřejmě existence státu s, pokud možno, jasně definovanými hranicemi a politickou strukturou, jenž by disponoval silou v jakémkoliv významu. V období 17. až 19. století, které lze považovat za „zlatý věk“ rovnováhy sil, došlo i díky pluralitě a vzájemné kompetici k centralizaci a vnitřnímu posílení státních útvarů na evropském kontinentu. Moc státu byla v této éře odvozována primárně od jeho územní rozlohy, resp. počtu obyvatel, z jejichž řad se rekrutovala armáda a plynuly daně do státní pokladny. Pokud byl byrokratický aparát státu centralizovaný a efektivní, tzn. byl schopen účinně vybírat a přerozdělovat finanční prostředky a následně organizovat a mobilizovat lidské zdroje, zvyšovala se kompetitivnost daného subjektu. I díky vojenské revoluci zaznamenala tato epocha dynamické změny ve válečné taktice, inovace ve výzbroji a výstroji. Standardem se stala i existence stálých armád, jež byly postupně v průběhu 18. a 19. století profesionalizovány a nacionalizovány. Vojenská síla se tak stala hlavním nástrojem soutěže.¹²

S její pomocí mohlo docházet k tzv. tvrdému vyvažování, jehož princip tkvěl právě ve fyzické síle státu. Pokud stát nedisponoval dostatečně silnou armádou nebo námořnictvem, mohl se uchýlit k tzv. měkkému vyvažování, jež mělo nevojenský charakter a mohlo probíhat pomocí ekonomických, diplomatických, právních či jiných metod. Na pomezí obou těchto kategorií se nachází členství v aliancích – nejdůležitější prostředek tohoto procesu, které je také hlavním nástrojem vnějšího vyvažování, jež je státy praktikováno v mezinárodním prostředí. Pokud dojde k nepřiměřenému nárůstu moci jednoho státu, principem rovnováhy sil je, že se proti němu ostatní státy, jež se cítí ohroženy, spojí. Proces funguje i opačně – pokud je alianční partner příliš silný nebo pokud dojde k oslabení protivníka, může dojít k její dezintegraci. Předpokladem pro efektivní chod systému rovnováhy sil je proto pružnost v aliančním chování. Vnitřní vyvažování je pak záležitostí vnitřní politiky a spočívá v získávání informací o síle ostatních států, která pokud překročí jistou hranici, je pomocí mobilizace vnitřních zdrojů „dorovnána“.¹³

Právě zaměření konceptu na sílu, zejména v pojetí *hard power*¹⁴, a jeho silný státocentrismus činí z rovnováhy sil teorii stěžejní pro realismus v mezinárodních vztazích. Realismus je nejstarším a dosud jedním z nejvlivnějších směrů v tomto oboru, jenž chápe fungování mezinárodních vztahů specifickým způsobem. Přestože se jedná o vnitřně velice různorodý proud, jenž v průběhu času získal různé mutace, např. neorealismus či neoklasický realismus, a zahrnuje řadu názorových podskupin, zůstaly jeho základní principy *de facto* stejné, byť mohou být v jeho rámci částečně rozporovány. Hans Morgenthau ve své knize *Politics among Nations* formuluje šest jeho základních charakteristik. „*Politický realismus věří, že politika, stejně jako společnost obecně, se řídí objektivními zákony, které mají své kořeny v lidské*

¹² LOUARD, s. 31–48; shodují se BARŠA, CÍSAŘ, s. 520.

¹³ IKENBERRY, s. 21–23.

¹⁴ Síla chápána ve vojenském slova smyslu, částečně i ekonomickém. Tématu pojetí síly v mezinárodních vztazích se věnuje BALDWIN, David A. *Power and International Relations: A Conceptual Approach*. Princeton: Princeton University Press, 2016, s. 112–134.

povaze.“ Realismus se v tomto ohledu vyznačuje skeptickým přístupem, neboť nevěří, že povaha člověka může projít proměnou a stát se lepší. Ve středu jeho zájmu proto leží moc, jakožto základní lidská tužba, jejíž maximalizace se tak stává i hlavním zájmem státu, základní jednotky mezinárodního systému. Státy se pak ve vzájemné interakci chovají racionálně a sledují pouze svůj mocensky definovaný zájem, který jim má zajistit přežití v jinak chaotickém prostředí mezinárodních vztahů. Na jejich chování nelze aplikovat principy ostatních odvětví lidského vědění, jakými jsou např. ekonomie, morálka nebo náboženství. Realismus též věří, že zahraniční politika je svébytnou disciplínou, jež je oddělena i od politiky domácí. Za jediný dlouhodobě udržitelný stav je pokládána neustálá kompetice, mající za cíl nastolení rovnováhy mezi jednotlivými takto definovanými subjekty.¹⁵

1.2 Tradice rovnováhy sil v evropské politické kultuře

Přestože se v dnešní době může realistické pojetí mezinárodní vztahů zdát jako příliš rigidní a být odsouzeno jako přežitek, v období 17. až 19. století se jednalo o nejvíce přijímaný náhled na jejich fungování. Řada ideových pramenů, z nichž Morgenthau a další teoretici tohoto proudu vycházeli, sahají právě do doby osvícenství, kdy se pojem „rovnováha sil“ poprvé objevil v mezinárodním dokumentu jako základní princip jím ustavovaného řádu. Stalo se tomu tak roku 1713 v Utrechtském míru, jenž ukončil válku o španělské dědictví.

Ač k prvnímu využití tohoto konceptu jako směrodatného rámce pro mezinárodní systém došlo na počátku 18. století, myšlenku mocenské rovnováhy lze vytrasovat až k dílům antické literatury. Jedním ze základních zdrojů, na něž se realisté odvolávají a demonstrují na něm původnost svého konceptu, je dílo řecké filozofa a historika Thúkydida. Ve svém pojednání o peloponéské válce, vytvořeném v 5. století před naším letopočtem, pojednává o konfliktu mezi Athénami a Spartou, kdy se odpoutal od klasického chápání konfliktů jako následků sporů mezi bohy nebo jednotlivci a příčinu války přičetl nerovnoměrnému rozložení moci. Když hrozila perská invaze, byla schopnost řeckých států sjednotit se i přes vzájemné neshody považována za důkaz existence využívání vyvažovacích mechanismů. V dějinách antického Říma byla nalezena situace, kdy se syrakuský král Polybios spojil s Kartágem, aby zabránil Římu ovládnout prostor Středozemního moře.¹⁶

¹⁵ MORGENTHAU, Hans. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1985, s. 4–17. Do kontextu proudu realismu zasahují BARŠA, Pavel & Ondřej CÍSAŘ. *Anarchie a řád ve světové politice: Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008, s. 63–67.

¹⁶ Nutno podotknout, že v době antického Řecka a Říma zatím ale neexistovala teorie mezinárodních vztahů, ani teorie mocenské rovnováhy, a proto se spíše než o zárodek tohoto konceptu, jedná o jeho zpětnou aplikaci na situaci, jež odpovídá jeho charakteristikám. Realismus za tento přístup, kdy retrospektivně hledá důkazy, které by podpořily jeho teze, bývá často kritizován. Uvádí SHEEHAN, *Balance*, s. 25–28; shoduje se BUTTERFIELD, Herbert. *The Balance of Power*. In: WIGHT, Martin & Herbert BUTTERFIELD, ed. *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 155.

K formulaci a pojmenování konceptu došlo až o více jak tisíc let později na Apeninském poloostrově v období renesance. Tamní prostředí zahrnovalo bohaté spektrum státních útvarů na relativně malém území, mezi nimiž existovaly čilé ekonomické i diplomatické styky, což v případě konfliktu umožňovalo vytváření aliancí, do nichž byly v pozdějších obdobích přizvávány i státy, jež se nacházely mimo poloostrov. První použití pojmu „rovnováha sil“ bývá připisováno florentskému filozofovi, historikovi a diplomatovi jménem Francesco Guicciardini.¹⁷ Díla jeho současníka Niccola Machiavelliho pak figurují jako jeden z nejčastějších zdrojů teorie realismu. Machiavelli považuje sílu za jeden z nejdůležitějších vlastností panovníka, pakliže má být úspěšný: „...za vladaře schopné se udržet vlastními silami považují ty, kdo mají dostatek mužů i peněz, aby shromáždili patřičnou armádu...“¹⁸ Jeho doporučením pak je striktně oddělit politiku od náboženství a morálky, neboť „je nezbytné, aby se vladař pro vlastní spásu naučil, že nemusí být vždycky dobrý. [...] Rozvážíme-li to všechno do důsledků, naskytne se mu leccos zdánlivě chvályhodného, ale kdyby se tím řídil, zničil by sám sebe. Jiná věc se opět může zdát špatná, ale ve skutečnosti znamená jeho bezpečnost a prospěch.“¹⁹ A právě bezpečnost a prospěch jsou nejdůležitějšími cíle, jich by měl panovník, či stát, na mezinárodním poli dosáhnout. Nutno podotknout, že Machiavelli, ač přínosný pro studium mocenské rovnováhy jako celku, k její praktické stránce mnoho nepřispěl, neboť vytváření aliancí pokládá za krajní možnost pouze v případě, kdy není jiného východiska.²⁰

Pokud podle realistů Thúkydídés představil myšlenku mocenské rovnováhy, Guicciardini ji přetvořil v koncept a Machiavelli do jejího centra postavil sílu a zpopularizoval myšlenku zproštění politiky morálních principů, Thomas Hobbes přispěl myšlenkou anarchie jako prostředí, v němž se státy nacházejí a v jehož rámci se musí s pomocí užití racionálních prostředků pokoušet přežít. Vzhledem k tomu, že v mezinárodních vztazích chyběla politická autorita, která by určovala, za jakých podmínek a pravidel by se mohly řešit spory mezi státy, bylo na základě jeho díla dospěno k názoru, že „mezinárodní vztahy jsou určovány faktem plurality a anarchie.“ Jinými slovy v mezinárodním prostředí existuje náraz vícero subjektů, které sledují své vlastní, racionálně formulované státy, a jejichž koexistenci lze zaručit pouze udržováním jejich vzájemné konkurenceschopnosti, tedy neustálým udržováním mocenské rovnováhy.²¹

Dalo by se říci, že kolem poloviny 17. století byla již myšlenka mocenské rovnováhy co do svých základů plně formulována, a proto se jako celistvý koncept začala stále častěji objevovat v dobovém politickém diskurzu. Po roce 1648, kdy byla vestfálským mírem uzavřena třicetiletá válka, se k tomu naskytly vhodné podmínky. Před touto událostí byla praktická aplikace rovnováhy sil limitována dvěma faktory. První z nich byl velký vliv náboženství v mezistátních stycích. Mocenská rovnováha může být

¹⁷ WIGHT, s. 174.

¹⁸ MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař*. Praha: Argo, 2012, s. 55.

¹⁹ Tamtéž, s. 80–81.

²⁰ Tamtéž, s. 120.

²¹ BARŠA, CÍSAŘ, s. 445–446.

efektivní pouze v systému, kde neexistují náboženské a ideové konstrikce, které by limitovaly alianční pružnost států, které mají do spojení vstupovat na základě racionální úvahy, nikoliv náboženského sentimentu. Druhou okolností, jež zabraňovala proniknutí námi diskutované teorie do obecné praxe, byla dominance Španělska, resp. habsburské dynastie, které mezi lety 1559 až 1648 zaujímal natolik silné postavení, že se aliance neutvářely v duchu rovnováhy, neboť rovnocenná opozice nebyla možná.²²

Vestfálský systém, který přispěl k sekularizaci diplomatické praxe a eliminoval Španělsko jako hegemonu poskytl optimální klima pro rozvoj mocenské rovnováhy, jež na přelomu 17. a 18. století posloužila jako jeden z hlavních motivů, které vedly k válce o španělské dědictví. Vestfálská jednání sice vyústila v posílení Francie, která se během vlády Ludvíka XIV. přiblížila k hegemonnímu postavení, ale zároveň vedla k větší pluralizaci mezinárodního prostředí. S oslabením moci císaře se v oblasti říše vyprofilovalo několik států, které nyní vystupovaly jako prvky, jež bylo možné díky jejich posílenému významu zahrnout do kalkulací při utváření aliancí. Když byl jako nástupce posledního španělského krále z rodu Habsburků Karla II. zvolen Filip, vnuk Ludvíka XIV., utvořila se proti potenciální vytvoření bourbonské západní Evropy opozice zahrnující kromě habsburské monarchie, Pruska a některých dalších německých států i Spojené nizozemské provincie a Anglii, resp. Velkou Británii.

Utrechtský systém, vzniknuvší na základě Utrechtského míru, byl prvním mezinárodním řád, jenž byl explicitně formulován na základě teorie mocenské rovnováhy.²³ I přestože 18. století bylo zatěžkáno dalšími konflikty, například válkami o rakouské dědictví nebo sedmiletou válkou, řadí se utrechtské uspořádání k těm stabilnějším, neboť až do vypuknutí Velké francouzské revoluce se udržely dva relativně stabilní alianční bloky o přibližně stejné síle. I přesto se ale toto uspořádání neobešlo bez kritiky. Patrně nejznámějším a pro vývoj mezinárodních vztahů nejdůležitějším jejím produktem byla esej *Projet pour rendre la paix perpetuelle en Europe* pocházející z pera francouzského duchovního, diplomata a účastníka utrechtských jednání Charlese-Irénée Castela de Saint-Pierre. Abbé de Saint-Pierre, jak je v teoretické literatuře spíše znám, nepovažuje princip rovnováhy sil za dostatečné opatření, jelikož není schopen zabránit dalším válkám. Pro toto tvrzení poskytuje dva argumenty. První z nich říká, že „současné uspořádání Evropy nemůže nikdy vyprodukovat nic jiného než téměř nepřetržité války, protože není schopno zajistit důsledné vymáhání smluv.“ Jako obzvláště problematický pak označuje nově nastavený vztah Francie a Rakouska, jejichž vzájemná rovnováha není dostatečnou zárukou pro zamezení „jak vzniku občanských a mezinárodních válek, tak zajištění nedotknutelnosti [ostatních] států a obchodních vztahů [mezi nimi].“²⁴ Jako řešení navrhuje vytvoření „Evropské unie“,

²² LOUARD, s. 6–7.

²³ Uvedeno v dílčí smlouvě mezi Velkou Británií a Francií. In: CHALMERS, George, ed. *A Collection of Treaties between Great Britain and othe Powers, Vol. I.* London: John Stockdale, 1790, s. 348, 352.

²⁴ SAINT-PIERRE, Charles-Irénée Castel de. *Projet pour rendre la paix perpetuelle en Europe.* 1712, s. 4–5.

jejíž členové, jejichž počet stanovil na 28, by se zavázali spory řešit mírovou cestou pomocí arbitrace na společném kongresu²⁵, kam by každý stát vyslal jednoho zástupce.²⁶

Mírové uspořádání z roku 1713 rozhodně nebylo bez chyb, jelikož neeliminovalo válku jako prostředek pro řešení sporů mezi státy, ba naopak ji podpořilo jako nástroj pro udržení nově ustavené mocenské rovnováhy, jenž by zároveň zajišťoval svobodu států v jejím rámci. Na druhou stranu bylo ustaveno nové paradigma, které učinilo mír nejvyšší prioritou evropských států a postavilo jejich kolektivní zájem nad osobní ambice jejich jednotlivých panovníků a vlád. Utrechtský mír by se dal označit za zlomový bod pro odklon od státního patrimonialismu směrem k pojetí společenství evropských států jako *res publica*.²⁷

V průběhu 18. století i tak nadále vznikaly další projekty věčného míru, které kritizovaly stávající systém mocenské rovnováhy a představovaly nové modely, jímž jí měly konkurovat. Immanuel Kant, autor pojednání *K věčnému míru*, sleduje Saint-Pierrovu linii, když pokládá za optimální federativní uspořádání států evropského prostoru. Avšak postupuje o krok dále, když píše, že nestačí odstranit patrimonialismus pouze z mezinárodní sféry, ale je nutné ho odstranit i v rámci jednotlivých států, jejichž optimální uspořádáním by proto mělo být uspořádání republikánské. Pokud by rozhodování spočívalo v rukou lidu, válka by jako součást praxe řešení sporů vymizela, neboť „občané [...] by museli sami na sebe uvalit všechny útrapy války (že budou sami bojovat, nést válečné výdaje z vlastního jmění, sami pak v nouzi napravovat spoušť...)“. ²⁸

Soutěžení konceptů věčného míru s konceptem mocenské rovnováhy narušila Velká francouzská revoluce následovaná revolučními a napoleonskými válkami. Když bylo v letech 1805 až 1807 Napoleonovo impérium na svém vrcholu, nacházelo se v postavení kontinentálního hegemonu. Jedinými státy, které byly schopny této síle konkurovat, byly Rusko a Velká Británie. Mezi těmito třemi subjekty bylo nicméně nemožné nastolit rovnováhu i rozřešit situaci vzájemnou eliminací, neboť vojensky a silově se všechny tři subjekty nacházely v patové situaci. K porážce Francie bylo třeba šesti koalic a více jak dvou dekád bojů. Poté, co byla Francie jako hegemon odstraněna, se před vítězi, jejichž úkolem byla rekonstrukce evropského řádu, otevíraly dvě cesty – rovnováha sil a teorie věčného míru. Vzhledem k tomu, že se rovnováha sil jako mechanismus bránící válce neosvědčila, neboť dovolila Francii po r.

²⁵ Podobném říšskému sněmu ve Svaté říši římské.

²⁶ To by malým státům zajistilo, že jejich hlas bude mít stejnou váhu jako hlas mocnosti, jenž by za normálních okolností převážil. SAINT-PIERRE, s. 6–7.

²⁷ Více viz. GHERVAS, Stella. Balance of Power vs. Perpetual Peace: Paradigms of European Order from Utrecht to Vienna, 1713–1815. *The International History Review*. 2017, 39(3), s. 410. Kniha od stejné autorky pak poskytuje hlubší zasvěcení do problematiky a podává širší přehled o další klíčových filozofických dílech, viz GHERVAS, Stella. *Conquering Peace: From the Enlightenment to the European Union*. Cambridge, London: Harvard University Press, 2021, s. 29–81.

²⁸ Republikánské zřízení zde není chápáno v dnešním slova smyslu. Kantova teorie věčného míru je jedním z ideových pramenů idealismu v mezinárodních vztazích, jenž se vymezil vůči realismu v rámci první velké debaty ve 30. letech 20. století. Idea věčného míru, jehož se mělo docílit pomocí demokratizace, se pak stala jedním ze stěžejních přístupů ve snaze odstranit válku jako prostředek pro řešení sporů. KANT, Immanuel. *K věčnému míru*. Praha: Oikoymenh, 1999, s. 16–17; BARŠA, CÍSAŘ, s. 18.

1789, resp. 1793, enormní vzestup, bylo jasné, že ji bude třeba zkombinovat s jiným přístupem. Na jednání Vídeňského kongresu pak došlo k fúzi obou těchto přístupů. O jejím průběhu a úspěšnosti pojednává třetí kapitola.

1.3 Pojetí rovnováhy sil v britské dobové politice

V evropském prostoru se patrně nenajde stát, s nímž by byl koncept mocenské rovnováhy asociován více než s Velkou Británií. První stopy smýšlení v souladu s rovnováhou sil lze v anglické zahraniční politice pozorovat již za vlády Jindřicha VIII. Historici obvykle první využití tohoto přístupu připisují kardinálu Wolseymu, otázkou nicméně zůstává, zda se jednalo skutečně o vědomou aplikaci tohoto konceptu, nebo pouze o okolnostmi podmíněný postup, jehož podobnost s principem mocenské rovnováhy byla čistě náhodná. Nicméně je pravdou, že Jindřich VIII. se chápal jako arbitr mezi francouzským králem Františkem I., na jehož stranu se přidal přistoupením k lize utvořené v Cognacu r. 1526, a římským císařem Karlem V., proti němuž byla tato liga utvořena. V majetku anglického krále se též našel prapor, kde bylo na zlatém poli vyšito motto „*Cui adhaero prea est*“, což by se volně dalo přeložit jako „*Zvítězí ten, k němuž se připojím*“. Za vlády Alžběty I., kdy bylo přeloženo Guicciardiniho dílo do angličtiny, začalo být praktikováno vyvažování dosud nekontestovaného Španělska v prostoru rebelujících španělských nizozemských provincií ve spojení s Francií.²⁹

Komplexnější podoba teorie se pak začala utvářet v 2. polovině 17. století v době Stuartovské restaurace, nejvíce pak po slavné revoluci, kdy na trůn usedla Marie II. a nizozemský místodržící Vilém III. Je to právě on, kdo je považován za průkopníka politiky mocenské rovnováhy na Britských ostrovech. Zatímco poslední Stuartovci byli relativně lhostejní vůči nárůstu francouzské moci, Vilém III. v ní i vzhledem ke své pozici nizozemského místodržícího, který expanzionistickým tendencím Francie již v minulosti čelil, spatřoval hrozbu. Ta byla nejen strategického, ale v kontextu námořního a obchodního vzestupu Anglie i ekonomického rázu.³⁰

Na přelomu 17. a 18. století, kdy po smrti Karla II. hrozilo sjednocení Španělska a Francie pod jednu dynastii, se Anglie přidala na stranu aliance, jež měla za cíl tomuto sjednocení zabránit. Hlavním cílem anglické, resp. britské politiky, se v tomto konfliktu stalo nastolení mocenské rovnováhy mezi dynastií Bourbonů a její protivníky. Pomineme-li Vilémovu osobní inklinaci k Nizozemí, jehož bezpečí bylo Francií soustavně ohrožováno, přijali teoretikové a politici pocházející z Britských ostrovů koncept rovnováhy sil za svůj i z důvodu, že nejvíce vyhovoval zájmům jejich státu. S výjimkou Spojených nizozemských provincií, k nimž existovala pouze personální vazba skrze panovníka, neměla Británie na evropském kontinentu žádné větší územní nároky, a proto byla v jejím zájmu stabilizace poměrů v Evropě, aby bylo možné využívat přístavy na jejím pobřeží. Z ekonomického hlediska by

²⁹ SHEEHAN, Michael. Development of British Theory and Practice of the Balance of Power before 1714. *History*. 1988, 73(237), s. 25–26; uvádí též LOUARD, s. 4.

³⁰ Shodně uvádějí LOUARD, s. 10; GHERVAS, *Paradigms*, s. 407; KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha: Prostor, 1996, s. 67; SHEEHAN, *Development*, s. 30–31 a *Balance*, s. 49–50.

představovalo problém spojení nejsilnějšího kontinentálního státu, Francie, se státem, jenž disponoval nejrozsáhlejším koloniálním impériem své doby, tzn. Španělskem. K nastolení rovnováhy pak bylo třeba, aby se ostatní státy vzdaly patrimonialismu a nadřadily společný zájem nad ten individuální, k čemuž došlo v rámci Utrechtského míru, jak bylo zmíněno na předchozích stránkách.³¹

Přestože bylo utrechtské uspořádání ve Velké Británii kritizováno pro svou přílišnou benevolenci vůči Francii, vývoj v následujících letech ukázal, že bylo pro Británii příznivé.³² Od této doby lze také snahu o udržení rovnováhy sil označit za jednu z konstant britské zahraniční politiky.³³ Na počátku 18. století došlo k rozdělení náhledů na princip fungování mocenské rovnováhy. Zatímco britské politické prostředí ji chápalo jako dynamický, samohybný mechanismus, svého druhu perpetuum mobile, v jehož rámci neustále docházelo k vzájemnému vyvažování jeho prvků mnoha způsoby naráz, kontinentální prostředí ji vnímalo spíše staticky. V tomto pojetí sloužila mocenská rovnováha spíše jako nástroj pro zachování *statu quo*.³⁴ Pojetí rovnováhy sil nebylo záležitostí sporu pouze mezi prostředím Britských ostrovů a kontinentem, ale také mezi dvěma politickými stranami v britském parlamentu – toryi a whigy.

Ač mezi těmito dvěma skupinami panoval konsenzus o důležitosti tohoto konceptu pro zahraniční politiku, lišily se názory, jak by tato politika měla být prováděna v praxi. Spor tkvěl v odlišném chápání postavení Velké Británie v rámci Evropy. Whigové zdůrazňovali, že jsou Britské ostrovy od kontinentu izolovány Lamanšským průlivem, chráněným Královským námořnictvem, a proto jsou v bezpečí, díky čemuž si mohou dovolit proti narušení rovnováhy sil vystoupit až v okamžiku, kdy k němu skutečně dojde, a aliance chápat pouze jako nástroje s krátkodobým účinkem, vytvářenými *ad hoc* dle aktuální potřeby. Prosazovali tak izolacionistický kurz zahraniční politiky, později pak inklinovali spíše k její koloniální koncepci. Toryové byli opačného názoru. V jejich řadách panovalo přesvědčení, že Británie by měla být aktivním činitelem při utváření rovnovážného systému, nikoliv pouze pozorovatelem a tichým ochráncem. Z toho plyne jejich pojetí aliance jako užitečného závazku dlouhodobého charakteru, jenž přispívá k bezpečnosti Britských ostrovů, které v jejich očích v podstatně zranitelnější pozici, než jak o nich smýšlí whigové. Zahraniční politika kabinetů této strany měla proto tendenci se více orientovat na Evropu.³⁵

V klíčovém období revolučních a napoleonských válek vznikly na britské politické scéně tři klíčové projekty, podle nichž měla být Evropě zrekonstruována po dosažení vítězství nad Francií. Za všemi třemi stáli členové konzervativní strany. Prvním byl projekt navržený r. 1798 Williamem Wyndhamem Grenvillem 1. baronem Grenvillem, ministrem zahraničí mezi lety 1791 a 1801. Návrh reflektoval

³¹ GHERVAS, *Paradigms*, s. 406–407.

³² Analogická situace vyvstala o 100 let později v případě pařížských mírů z let 1814 a 1815. Blíže viz GHERVAS, *Paradigms*, s. 410.

³³ SHEEHAN, *Development*, s. 37; KISSINGER, *Diplomacie*, s. 70; GHERVAS, *Paradigms*, s. 410.

³⁴ GHERVAS, *Paradigms*, s. 407–408.

³⁵ Spor mezi koloniální a kontinentální koncepcí během napoleonských válek bude věnována pozornost v následující kapitole. O problematice koncepčních rozdílů v britském parlamentu pojednává KISSINGER, *Diplomacie*, s. 70–71.

zkušenosti získané rozpadem první koalice, jenž nechal Velkou Británii ve válce s Francií bez spojenců.³⁶ Jeho základem proto byla aliance čtyř mocností – Velké Británie, Pruska, Ruska a Rakouska – které měly být svázány smlouvou, jež by eliminovala možnost podepsání separátního míru a garantovala setrvání v bojích až do porážky nepřítele. Tento „koncert“ mocností měl poté pokračovat i v období míru a společně sledovat hrozby, jež by mohly narušit rovnováhu sil na kontinentu. Aby byl koncert schopen jednat rychle, měla být založena centrální rada ministrů, kde by byl vždy přítomen delegát napojený na vojenské struktury členských států.³⁷

Grenvillovým územní požadavkem pak bylo omezení Francie do jejích „starých hranic“. Belgie a Holandsko se měly sjednotit v jeden stát pod vládou oranžské dynastie a Rakousko mělo být za ztrátu Rakouského Nizozemí kompenzováno na severu Apeninského poloostrova. Pokud by oslovené státy přistoupily na tyto základní podmínky, měla mezi nimi být vyjednána alianční smlouva, jež by splňovala tři principy. Prvním z nich byla spravedlivá redistribuce území, která by zajistila trvalou rovnováhu mezi jednotlivými signatáři. Druhou podmínkou bylo, že ač bude smlouva záležitostí čtyř mocností, ostatní státy budou též moci přistoupit k její ratifikaci. Zatřetí mělo toto nově ustavené uspořádání společně potlačit jakýkoliv pokus Francie o jeho narušení. I přes tento poslední bod a přání, aby se ke smlouvě připojily evropské státy, mělo rozhodování zůstat v rukou čtyř velmocí první řádu. K uzavření smlouvy nakonec nedošlo kvůli nezájmu ze strany Ruska a Pruska.³⁸

Ministerský předseda William Pitt ml. načrtl ve svém memorandu z ledna r. 1805 konkrétnější uspořádání, které ale vycházelo z Grenvillova sedm let starého návrhu. Aby se zajistilo, že Francie zůstane ve svých původních hranicích, měla být „*respektována územní celistvost znovuosamostatněných území, měla jim být poskytnuta ochrana a zároveň měly být uspořádány do účinné bariéry, která by v budoucnu zamezovala případným francouzským výpadům.*“ Takto vzniklé nárazníkové státy měly být opatřeny sérií pevností, které by sloužily jako prvotní bariéra pro případný francouzský útok. Nizozemí s Pruskem mělo chránit sever, Prusko s Rakouskem střed a Sardinie s Rakouskem jih. Státy, které se projevily jako neschopné si vládnout, tj. s Francií buď kolaborovaly, nebo se pod jejím tlakem zhroutily, měly zaniknout a být přičleněny k Rakousku, Prusku, Piemontu a Nizozemí. Jednalo se o církevní státečky na levém břehu Rýna, Belgie, španělské državy v severní Itálii a o Janovskou republiku. Tím, že by Rakousko získalo vliv na severu Itálie, by se omezily spory s Pruskem, které si už mnohokrát vyžádaly francouzský zásah. Střední Evropa měla být posílena a stabilizovaná, aby dokázala efektivně čelit francouzskému útoku.³⁹

³⁶ SHERWIG, s. 284.

³⁷ Tamtéž, s. 289.

³⁸ Tamtéž, s. 291–292.

³⁹ KISSINGER, Henry. *Obnovení světového řádu: Metternich, Castlereagh a otázka míru, 1812–1822*. Praha: Prostor, 2009, s. 57.

Součástí plánu bylo také „zřízení všeobecné aliance sloužící ke garanci a zachování míru a znovunastolení všeobecného práva v Evropě.“⁴⁰ Garanty nového uspořádání Evropy se měly stát Velká Británie a Rusko, protože ty jediné mohly o evropských záležitostech nestranně rozhodovat, neboť podle Pitta neměly žádné přímé územní nároky.⁴¹ Oba státy na sebe měly vzít úlohu arbitrů, přičemž Británie měla hrát v tomto vztahu dominantní roli v souladu s jejím dosavadním postavením pomyslného jazýčku na vahách. Jedinými dvě nároky, které si činila, byla námořní převaha, o níž však Pittův plán, jenž byl následně předložen ruskému carovi jako odpověď na jeho návrh aliance, pomlčel. Druhým požadavkem bylo zajištění nizozemské neutrality.

Největší slabinou Pittova plánu byla patrně jeho jednostranná zaměřenost vůči Francii. Kdyby totiž nebezpečí přišlo z jiné strany, muselo by být nejprve mocnostmi posouzeno, zda se vůbec jedná o všeobecné ohrožení, a pokud ano, musel by být dohodnut adekvátní postup.⁴² Pitt si zároveň uvědomoval nebezpečí ze strany Ruska. Potřeboval jeho pomoc, ale nepřál si, aby vystřídal Francii v pozici nejsilnějšího kontinentálního státu. Jeho snaha o posílení střední Evropy byla tedy namířena stejnou měrou proti ruskému expanzionismu jako proti tomu francouzskému.⁴³

Konečně posledním projektem, jenž tvořil páteř britské kontinentální politiky mezi lety 1813 až 1814, bylo memorandum ministra zahraničí Roberta Stewarta vikomta Castlereagha. Stejně jako v projektech Grenvilla a Pitta⁴⁴ bylo stále primárním zájmem zajištění bezpečnosti Nizozemí, kde měla být restaurována oranžská dynastie a jež mělo být rozšířeno o systém bariér, mající za cíl eliminaci francouzského vlivu „ze všech přístavů na řece Šeldě, zejména pak z Antverp.“ To samé se vztahovalo na státy Pyrenejského poloostrova. Ohledně koloniálních výdobytků byla Británie ochotna jednat, nicméně trvala na ponechání si strategicky položených území, mezi něž patřila Malta, Mauricius, Île de Bourbon⁴⁵, Guadeloupe a u něj ležící skupina ostrovů Îles des Saintes. Za 2 milióny liber měla být od Nizozemí odkoupena Kapská kolonie.⁴⁶

Castlereagh se v porovnání se dvěma předchozími plány poměrně podrobně věnuje oblasti Apeninského poloostrova, kde měly být na trůny navraceny původní dynastie. V případech, kde by to nebylo možné, měly být poskytnuty adekvátní kompenzace ve stejném prostoru. Bylo rozhodnuto, že Velká Británie nebude bránit zániku Janovské republiky, jejíž území obdrží Sardinské království, aby došlo k jeho posílení pro jeho úlohu nárazníkového státu na jižních francouzských hranicích. Problematice neapolského trůnu budou dle memoranda náležet další jednání, nebo ten byl momentálně

⁴⁰ WEBSTER, Charles Kingsley, ed. *British Diplomacy 1813–1815: Select Documents Dealing with the Reconstruction of Europe*. London: G. Bell and Sons, 1921, s. 390.

⁴¹ WEBSTER, *British Diplomacy*, s. 393.

⁴² KISSINGER, *Obnovení světového řádu*, s. 58.

⁴³ KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 73.

⁴⁴ Návaznost plánů podtrhuje WEBSTER, Charles K. *The Foreign Policy of Castlereagh, 1812–1815*. London: G. Bell and sons, 1931, s. 57.

⁴⁵ Dnešní Réunion. Společně s Mauriciem leží na cestě do Indie, proto strategicky významné.

⁴⁶ WEBSTER, *British Diplomacy*, s. 124.

obsazen Muratem, který pokud uzavře očekávanou smlouvu s Rakouskem, budou neapolští Bourboni odškodnění v severnějších částech poloostrova. Stejně jako Grenville pak jako jeden z cílů postuluje zachování aliance a její aktivní činnost i v době míru.⁴⁷

⁴⁷ Tamtéž, s. 125–126.

2. Velká Británie před Vídeňským kongresem, 1793–1814

Období let 1813 až 1814, kdy se objevily první myšlenky na uspořádání celoevropského kongresu, mají neobyčejně dynamický charakter jak po vojenské, tak po diplomatické stránce, neboť diplomatická jednání probíhala na pozadí stále probíhajících bojů, jimž musela neustále uzpůsobovat svou náplň a rétoriku. V takto překotně se vyvíjejícím a chaotickém prostředí došlo k prvním velkým střetům zahraničněpolitických koncepcí jednotlivých členů aliance po více než dekádě útlumu vzájemné interakce, způsobené francouzskou supremaci. Zatímco na bojištích se střetávaly alianční armády s těmi francouzskými, uvnitř aliance se střetávaly koncepce, požadavky a nároky jejích jednotlivých členů. V polovině roku 1813 to vypadalo, že hlavní slovo v těchto záležitostech budou mít Rusko, Prusko a Rakousko, které byly od bitvy u Lipska, jak se zdálo, na cestě k vítězství. Zástupci Velké Británie se snažili do probíhajících jednání zasáhnout, ale zájmy jejich státu byly dlouhodobě opomíjeny. To ukázala např. Reichenbašská dohoda, jednání v Praze a Teplicích nebo Frankfurtské návrhy – to vše bez účasti britských diplomatů. Některé výstupy těchto jednání dokonce britské zájmy přímo ohrožovaly. Nejenže docházelo k neustálé ostrakizaci britských delegátů z průběžných jednání, ale zástupci kontinentálních mocností v určitém bodě plánovali vyjednat mír s Napoleonem sami a Velkou Británii přizvat pouze k dojednání podrobností, které se týkají přímo jí, popř. až k samotné ratifikaci mírových podmínek či dalších dokumentů. To bylo pro stát, jenž v předešlých dvou dekadách vynaložil tolik úsilí a prostředků naprosto nepřipustné.

Jak bylo možné, že země s takovým meritem byla málem vynechána z jednání, jež měla podle všeho zásadně změnit poměry na kontinentu? Proč bylo její postavení a nárok na účast v probíhajících jednáních v očích kontinentálních mocností tak slabé? Jak její chování během revoluce a následujících válek ovlivnilo toto postavení? Anebo bylo připuštění Británie k jednání nežádoucí? Z jakých důvodů? A jaký byla vlastně Velká Británie spojenec? Co mohla svým spojencům nabídnout? Bylo to kompatibilní s jejich potřebami? Pro zodpovězení těchto otázek, jejichž cílem je vykreslení postavení, v jakém Velká Británie do vídeňských jednání vstoupila a proč se vůbec rozhodla zmíněných bojů účastnit, je třeba v krátkosti zrekapitulovat a rozebrat britskou reakci na Velkou francouzskou revoluci a její míru a způsob zapojení do revolučních a napoleonských válek.

2.1 Reakce na Velkou francouzskou revoluci

Události let 1789 až 1792 sice na evropských panovnických dvorech a ve vládách vyvolaly vlnu znepokojení, ale žádnou zásadní odezvu. Dění ve Francii bylo zatím považováno za vnitropolitickou krizi. Budoucí císař Leopold II. měl počáteční vývoj událostí v polovině r. 1789 ocenit následujícími slovy: „*Obnovená Francie se stane příkladem, který budou muset všichni panovníci a všechny vlády Evropy, chtě nechtě, následovat. Výsledkem bude nikdy neutuchající štěstí, neboť dojde ke konci*

*bezpráví, válek a konfliktů. Toto bude jedna z nejužitečnějších věcí, kterou Francie kdy Evropě dala.*⁴⁸ Rakousko se v této době diplomaticky odklánělo od Francie směrem k Prusku, s nímž vydalo Reichenbašskou konvenci a Pillnitzkou deklaraci, nicméně intervenci nepodniklo.⁴⁹ Místo toho využilo společně s Pruskem situace a soustředilo se na dění v Polsku a na ukončení války s Osmany.⁵⁰ Ruská carevna Kateřina II. sice považovala situaci ve Francii za čím dál více znepokojivou, její pozornost ale poutaly Osmanská říše a Švédsko, s nimiž bylo Rusko ve válce. Pruský král Fridrich Vilém II. se stejně jako britští poslanci těšil z oslabení Francie na diplomatickém poli.⁵¹

Ve Velké Británii byl počátek revoluce přijat kladně, neboť vyhovoval aktuálním zájmům státu, jenž v 80. a 90. letech volil spíše izolacionistický kurz zahraniční politiky ve snaze vyrovnat se s finanční krizí způsobenou mj. ztrátou třinácti kolonií a americkou válkou za nezávislost.⁵² Ministerský předseda William Pitt ml. ve svém projevu před dolní sněmovnou britského parlamentu ze dne 17. února 1792 prohlásil, že *„nikdy v historii této země nebylo možné s větší jistotou očekávat patnáct let míru, než jak je tomu dnes, vzhledem k aktuálnímu dění na kontinentu.”*⁵³ Z tohoto projevu, věnujícímu se stavu státních financí a plánu na snížení státního dluhu, je též patrné, že se nejednalo o nepromyšlenou proklamaci, neboť Pitt záhy v rámci úspor navrhoval snížení rozpočtů armády i námořnictva.⁵⁴ Z tohoto kroku lze tedy vyvodit, že v se nejbližší době opravdu neočekávalo, že by bylo třeba využít pozemní vojsko k intervenci, či námořnictvo k její logistické podpoře nebo k obraně Britských ostrovů před invazí. Vzhledem k situaci se dalo i předpokládat, že ze strany Francie dojde k útlumu jejího zahraničního obchodu a koloniálních aktivit, z čehož by mohla Británie profitovat.

Postoj Británie k dění ve Francii se změnil s radikalizací situace v letech 1792 až 1793. Dne 19. listopadu 1792 vydal Konvent prohlášení, v němž sliboval podporu všemu lidu, jenž chtěl dosáhnout svobody, čímž de facto delegitimizoval všechny evropské vládce a předznamenal export revoluce, jenž

⁴⁸ DOYLE, William. *The Oxford History of the French Revolution*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2002, s. 163.

⁴⁹ Zajímavý je názor francouzského historika Clauda Michauda, jenž toto nazývá „druhou diplomatickou revolucí“. Neochotu Rakouska zasáhnout přičítá jednak řešení akutnějších zahraničněpolitických problémů jinde, ale jednak se z jeho pohledu jedná i o návrat k normálu ve francouzsko-rakouských vztazích, jež byly založeny na konfliktu zájmů. Tzv. „diplomatická revoluce“ byla dle něj pouhou diskontinuitou, již umožnila pacifistická, resp. neexpanzionistická politika Ludvíka XV. a Ludvíka XVI. Více viz. MICHAUD, Claude. *Les relations franco-autrichiennes dans la seconde moitié du XVIIIe siècle ou les faux-semblants du renversement des alliances*. *Revue Historique*. 2017, 683(3), s. 582–587.

⁵⁰ FURET, François. *Francouzská revoluce, díl 1.: Od Turgota k Napoleonovi (1770–1814)*. Praha: Argo, 2004, s. 151.

⁵¹ ESDAILE, s. 21.

⁵² LIMM, Andrew. *Walcheren to Waterloo: The British Army in the Low Countries During French Revolutionary and Napoleonic Wars 1793–1815*. Barnsley: Pen & Sword Military, 2018, s. 17; Z hlediska zahraniční politiky byl kabinet zaměstnán sporem o Nootka Sound a očekávkou krizí. Blíže viz. EHRMAN, John. *The Younger Pitt, Vol. II: The Reluctant Transition*. London: Constable, 2004, s. 53–88.

⁵³ HATHAWAY, W. S., ed. *The Speeches of the Right Honourable William Pitt in the House of Commons, Vol. II*. London: Longman, 1806, s. 36.

⁵⁴ HATHAWAY, vol. II, s. 29–30.

následoval dalšího roku.⁵⁵ Podle Henryho Kissingera Velkou Británii neohrožovala existence revoluce jako takové, ale právě vývoz jejích myšlenek za hranice Francie.⁵⁶ Toto tvrzení má vnitropolitický i zahraničněpolitický rozměr. Britský historik John Ehrman podotýká, že lidová povstání a nepokoje nebyly v britské historii ničím neobvyklým, naopak systém na ně byl připraven a počítal s nimi, byť se jich obával. V době revoluce ale mohla dosud většinou ekonomicky motivovaná povstání nabýt i politického, revoluci inspirovaného charakteru. Oproti předrevoluční době, kdy na sebe nepokoje nebyly většinou nijak navázané, lze od r. 1789, zejména pak na počátku 90. let, sledovat trend jejich jisté systematizace, zajišťované nově vzniklými „zájmovými skupinami“ nebo společnostmi. Zima let 1792 a 1793 hrozila vážnou vnitropolitickou krizí, neboť k běžným nepokojům se přidala špatná sklizeň a následné zvyšování cen potravin, opětovné finanční problémy státu, hrozící válka, možné podněcování nepokojů ze strany Francie, šíření pamfletů s revoluční rétorikou a vznik nových společností, z nichž některé měly potenciálně destabilizující politické ambice, či přímo požadovaly alespoň částečnou redefinici britského politického systému, odkazujíc se na dění ve Francii.⁵⁷

V zahraniční politice měla Velká Británie s ohledem na kontinent dva základní cíle: rovnováhu sil a dobré vztahy se Spojenými nizozemskými provinciemi.⁵⁸ Pakliže by se revoluční myšlenky rozšířily za francouzské hranice a v Evropě došlo na jejich základě ke vzniku nových či transformaci již existujících států, panovaly obavy z vytvoření nového, profrancouzsky orientovaného a potenciálně hegemonického bloku, čímž by došlo k narušení rovnováhy, která hovořila ve prospěch britských obchodních aktivit. V tomto kontextu bylo pro britskou bezpečnost a zájmy klíčové Nizozemí, a to z několika důvodů. Existence samostatného, silného Nizozemí byla podstatným faktorem pro udržování již zmiňované rovnováhy sil, neboť tento stát sloužil zaprvé jako hráz proti pronikání francouzského vlivu do severoněmeckého prostoru, zadruhé jako spojenec proti francouzskému hegemonismu. Zde vzpomeňme kupříkladu na války o španělské dědictví, kdy byla Francie nepřitelem spojených anglo-nizozemských vojsk, na chvíli i anglo-nizozemské personální unie. Při diskusi o významu Spojených provincií nesmíme opomenout ani jejich význam pro bezpečnost Britských ostrovů. V ústí řeky Šeldy se totiž nacházely jedny z mála evropských přístavů, jmenovitě Antverpy a Flushing, jež měly společně dostatečnou kapacitu na to, aby se z nich dala podniknout úspěšná invaze do Velké Británie. Dlouhodobým zahraničněpolitickým cílem britského státu byly proto dobré vztahy s Nizozemím, resp. podpora oranžské dynastie, a britská vláda proto velice úzkostlivě sledovala tamní vývoj, jenž byl nyní ohrožen revolucí zvenčí i zevnitř.

V druhé polovině roku 1792 se podle britského vyslance v Haagu Williama Edena barona Aucklanda začala situace v Nizozemí vyvíjet znepokojivým směrem. Ač ještě v červnu 1792 popisoval

⁵⁵ JARRETT, Mark. *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon*. London, New York: I. B. Tauris, 2013, s. 22–24.

⁵⁶ KISSINGER, Henry. *Obnovení světového řádu: Metternich, Castlereagh a otázka míru, 1812–1822*. Praha: Prostor, 2009, s. 49.

⁵⁷ EHRMAN, s. 91–171.

⁵⁸ LIMM, s. 18.

situaci jako klidnou a vyjadřoval přesvědčení, že Nizozemí „není vystaveno žádnému nebezpečí z domácí ani zahraniční fronty“⁵⁹, v listopadu téhož roku již označil situaci za „kritickou uvnitř i zvenčí“, neboť protioranžisticky a protibritsky naladěná „vlastenecká strana v Amsterdamu odhodila veškeré servítky“ a „v provinciích zbylo jen málo vesnic a hospod, kde by se nevedly buřičské řeči, často za účasti potulných jakobinů.“ Auckland ve svém dopisu britskému ministrovi zahraniční Williamu Grenvillovi 1. baronu Grenvillovi psal, že už i v Haagu je možné zaslechnout „hřmot děl“, čímž odkazoval na pohyb francouzských revolučních vojsk v sousedním Rakouském Nizozemí.⁶⁰ Krize dosáhla vrcholu ve dnech 31. ledna 1793, kdy Konvent odhlasoval napadení Nizozemí, a 1. února, kdy byla jemu a Británii vyhlášena válka.⁶¹ Bezprostředním důvodem bylo vyhoštění francouzského velvyslance z Londýna v reakci na popravu Ludvíka XVI. a společná snaha Britů a Nizozemců ochránit oblast ústí Šeldy.⁶² Velká Británie odpověděla vyhlášením války 12. února 1792⁶³ a v dubnu přistály na nizozemském pobřeží první britské jednotky. Francouzské vojsko bylo po rakouském vítězství u Neerwinden z 18. dubna nuceno ustoupit a Nizozemí bylo prozatím v bezpečí.⁶⁴ Auckland navrhoval využít situace a podniknout britskou ofenzivu až k Lille a Valenciennes, ale hlavně k Dunkirku a Calais a ty si „bud' ponechat, nebo je zničit.“⁶⁵ Tento plán skutečně proběhl, nicméně nepřinesl kýžený výsledek. Britsko-hannoverské vojsko bylo nuceno ustoupit, čímž pro Brity započal řetězec nezdarů, který skončil až podepsáním amienského míru r. 1802, jenž je považován za konec revolučních válek a zároveň za konec války druhé koalice.⁶⁶

2.2 Velká Británie v revolučních a napoleonských válkách

Velká Británie byla členem všech sedmi protifrancouzských koalic, v jejichž rámci se účastnila válek, až na krátkou přestávku v letech 1802 a 1803, po celou dobu jejich trvání, tj. 22 let. Vzhledem k tomu, že se jedná o ostrovní stát, byl způsob jejího zapojení do bojů do jisté míry specifický a logicky odlišný od jejích kontinentálních protějšků. V zásadě existovaly tři způsoby, jakými se Británie do válek mohla zapojit. Pakliže bylo třeba vojenské participace, britský stát disponoval nejsilnějším válečným loďstvem své doby a četnými přepravními kapacitami, jež mohly být využity k transportu expedičního

⁵⁹ Auckland Grenvillovi, 15. 6. 1792, in: *The Manuscripts of J. B. Fortescue Preserved at Dropmore, Vol. II.* London: Her Majesty's Stationery Office, 1894., s. 278.

⁶⁰ Auckland Grenvillovi, 15. 11. 1792, in: FORTESCUE, s. 334. O vnitropolitických poměrech v Nizozemí blíže viz. LIMM, s. 17–21.

⁶¹ EDAILE uvádí jako datum vyhlášení války 31. ledna, LIMM 1. února. EHRMAN upřesňuje, že 31. ledna bylo rozhodnuto o napadení Nizozemí, jemuž byla společně s Británií vyhlášena válka následujícího dne.

⁶² ESDAILE, s. 94.

⁶³ HATHAWAY, vol. II, s. 113–114.

⁶⁴ ESDAILE, s. 96.

⁶⁵ Dunkirk byl dalším přístavem, o němž britská vláda smýšlela jako o bezpečnostním riziku. To je ostatně patrné z utrechtského míru (1713), kdy Francie musela rozbořit jeho opevnění, a pařížského míru (1763), kdy bylo Francii opět zakázáno přístav opevnit. Versailleský mír (1783) toto rozhodnutí negoval. LIMM, s. 22.

⁶⁶ ESDAILE, s. 317; DOYLE, s. 391.

vojska na kontinent. Preferovanou formou pomoci byly subsidie, tj. finanční či hmotná pomoc dodávaná na základě subsidiárních smluv. Konečně třetím způsobem byla diplomatická podpora. Během dvou dekád bojů aplikovala britská vláda všechny tyto tři formy pomoci v závislosti na aktuálním charakteru konfliktu.

Základem diplomatického zapojení bylo členství v aliancích, kdy Velká Británie byla v řadě případů i iniciátorem jejich vzniku. Velmi aktivní byl v tomto směru zejména ministerský předseda William Pitt mladší. Po celé období válek ale Británie trpěla následky předchozího izolacionismu, majícího za následek neznalost složitější kontinentální politiky, a přerušením diplomatických styků s kontinentálními státy, momentálně ovládanými Francií. Problémů s neznalostí kontinentálních poměrů si všímali jak evropští, tak i někteří britští diplomaté. Například William Huskisson, státní podsekretář pro válku, r. 1798 s lítostí poznamenal, že ministr zahraničí a později i ministerský předseda baron Grenville „*nikdy nedohlédne dál než za Rýn*.“⁶⁷ Měl pravdu, neboť mezi lety 1789 až 1815 vznikly v britské politice tři již zmíněné návrhy mírového uspořádání, z nichž ani jeden nepostihoval to, co bychom dnes nazvali střední a východní Evropou.⁶⁸ K postupnému začlenění těchto regionů do britských diplomatických úvah došlo až během přítomnosti ministra zahraničí Roberta Stewarta vikomta Castlereagha na kontinentu během postupu spojeneckých vojsk po bitvě u Lipska a během samotných jednání Vídeňského kongresu.

Po stránce subsidií by se britský přístup dal shrnout jako štědrý, leč opatrný. Zpočátku Velká Británie spíše najímala žoldnéřské pluky a vyhýbala se přímému vyplácení financí, pokud neměla kontrolu nad tím, jak budou investovány. Od tohoto přístupu byla ale nucena upustit poté, co proběhlo několik neúspěšných pokusů o stanovení podmínek jejich využití v subsidiárních smlouvách. Druhá strana v řadě případů odmítla na podmínky přistoupit, nebo pokud na ně přistoupila, neplnila je. Jako pro obě strany přínosnější forma podpory se ukázala hmotná pomoc v podobě zbraní, střeliva a výstroje pro vojáky. Kontinentální státy totiž trpěly akutním nedostatkem vojenského materiálu, neboť jimi několikrát prošla francouzská armáda, která zkonfiskovala obsah jejich vojenských skladů a výroby zaneprázdnila svými zakázkami, a proto na zásobování domácích vojsk nezbývalo mnoho kapacit. Materiální podpora mohla být v praxi využita okamžitě a na rozdíl od hotovosti a smének neztrácela svou hodnotu a lépe se transportovala.⁶⁹

Schopnost britského kabinetu poskytovat subsidie v tak velkém objemu se zčásti odvíjela i od prosperity námořního obchodu. Královské námořnictvo proto nepodnikalo jen vojenské operace za účelem zničení nepřátelských flotil, ale nezanedbatelnou část jeho činnosti v této době tvořily patroly na námořních obchodních trasách, eskorty konvojů či zajišťování chodu obchodních stanic.

⁶⁷ DUFFY, Michael. *Britain as a European Ally. Diplomacy & Statecraft*. 1997, 8(3), s. 37.

⁶⁸ Grenville (1797-9) viz. SHERWIG, John M. *Lord Grenville's Plan for a Concert of Europe, 1797-99. The Journal of Modern History*. 1962, 34(3), s. 284; Pitt (1805) viz. WEBSTER. *British Diplomacy*, s. 389–394; Castlereagh (1813) viz. WEBSTER, *Diplomacy*, s. 123–126.

⁶⁹ DUFFY, s. 34 a 37.

Námořnictvo do bojů výrazněji zasáhlo pouze bitvami u Mysu sv. Vincenta, u Abukíru nebo u Trafalgaru, kde došlo k rozsáhlému poškození francouzsko-španělského loďstva, čímž pominula hrozba invaze na Britské ostrovy, nikoliv však k úplné eliminaci francouzského námořního nebezpečí.⁷⁰

Námořnictvo sice zajišťovalo převahu na mořích a oceánech ve prospěch protifrancouzských koalic, nicméně nebylo v jeho moci přímo změnit situaci na kontinentu, neboť se jeho činnost mohla soustředit maximálně na blokády přístavů či přepravy invazních vojsk. I přesto bylo pro Velkou Británii naprosto klíčové, neboť kupříkladu v situaci let 1806 a 1807, kdy byly všechny kontinentální státy poraženy a Británii ze spojenců zbývalo pouze Švédsko a Neapolsko, představovalo jediný dostupný prostředek vzdoru. Ministr války a kolonií Castlereagh napsal, že je čím dál více přesvědčen o tom, že „*míru ani nezávislosti [pro Británii] nelze dosáhnout bez toho, abychom na moři dosáhli toho, čeho Francie dosáhla na kontinentu.*“⁷¹ Jinými slovy, pakliže měla být situace alespoň ve zdánlivé rovnováze, Británie musela být na moři stejně silná jako její nepřítel na zemi.

Francie dokázala díky svému postavení nejlidnatějšího státu Evropy a novému systému odvodů postavit do pole statisícové armády. Tato její schopnost se zvětšovala s každým dobytým územím či získaným spojencem, neboť *Grande Armée*, jak se francouzské armádě říkalo v době císařství, nebyla tvořena pouze rodilými Francouzi, ale téměř každou evropskou národností, nad jejíž vládou získala Francie vliv. Proto je logické, že nejjednodušším způsobem, jak eliminovat velmi oplývající takovou silou, je její rozhodující porážka na bitevním poli. S nástupem Napoleona Bonaparta k moci se rozhodující porážka stala také způsobem, jak bylo možné podnítit změnu francouzského politického uspořádání, neboť legitimita Napoleonova režimu plynula velkou měrou právě z vojenských vítězství a související expanze.

Jak se ale ukázalo, problematika vojenského zapojení se stala velmi ožehavou, neboť britský stát nebyl schopen vyslat nikdy více než nižší desítky tisíc vojáků, za což byl svými spojenci velmi kritizován. Schopnost Britů vojensky se zapojit do konfliktu nelimitoval pouze počet vojáků, jež bylo možné pro boj na kontinentu uvolnit, ale také logistika samotných operací. Ad hoc vojenská pomoc byla kvůli absenci britské kontinentální základny extrémně komplikovaná a nebezpečná. Výsadky měly problém se zásobováním, často chyběly přesné informace o povaze terénu a počtů nepřátelských vojsk v oblasti. Ač námořnictvo disponovalo na první pohled velkým počtem přepravních kapacit, nebylo

⁷⁰ V Atlantském a Indickém oceánu nadále operovaly menší francouzské flotily, které napadaly britské obchodní lodě a konvoje. Bylo by též nepřesné tvrdit, že bitva u Trafalgaru vydobyla Velké Británii konečnou a přesvědčivou převahu na mořích. Mezi lety 1808 až 1812 bylo v na rozkaz Napoleona v evropských docích postaveno tolik válečných lodí, že v době jeho tažení do Ruska už bylo francouzské námořnictvo co do palebné síly silnější než to britské. Královské námořnictvo kvůli kontinentální blokádě trpělo nedostatkem kvalitního dřeva a dalších materiálů, tudíž více než polovina jeho válečných plavidel čekala v docích na opravu a neúčastnila se aktivní služby. Blíže viz. MIKABERIDZE, s. 462–468. O vlivu kontinentální blokády na stav britské flotily např. ALBION, Robert G. *Forests and Sea Power: The Timber Problem of the Royal Navy 1652–1862*. Cambridge: Harvard University Press, 1926.

⁷¹ Castlereagh Spenceru Percevalovi, 1. 10. 1807, in: VANE, Charles, ed. *Correspondence, Despatches and other Papers of Viscount Castlereagh, Vol. VIII*. London: William Shorberl, 1851, s. 87.

schopno jich poskytnout dostatek na transport celé armády, neboť každá loď měla omezenou tonáž nákladu, jenž byla schopna přepravit. Zejména problematickým artiklem pro transport byli koně. Expediční armády tudíž prakticky vždy postrádaly kavalerii o adekvátní síle a trpěly chronickým nedostatkem koní nutných pro tažení zásobovacích vozů a děl.⁷² Úspěšnost námořní přepravy závisela také na počasí a na rychlosti jednotlivých plavidel, neboť převoz armády mohl zabrat i měsíce.

Načasování bylo klíčové v případě, kdy byly výsadky koordinovány s kontinentálními armádami či námořnictvem. Často se stávalo, že britské pomocné sbory dorazily na místo určení pozdě, např. jednotky na pomoc Rakušanům dorazily na kontinent v době jejich porážky u Ulmu⁷³, nebo byly britské jednotky naopak pozdě evakuovány, což mohlo vést k velkým ztrátám, jako tomu bylo v případě překotné evakuace ze španělského přístavu A Coruña na konci první fáze poloostrovní kampaně.⁷⁴

Výše bylo zmíněno jen několik důvodů, proč drtivá většina britských expedic skončila nezdarem a britská vláda se proto zdráhala v této praxi pokračovat.⁷⁵ Za nutné byly považovány pouze výsadky, které měly za cíl poškodit nebo zničit kontinentální přístavy, z nichž mohla vyplout invazní armáda směrem k Britským ostrovům.⁷⁶ Proto byla nadpoloviční většina těchto operací směřována na pás pobřeží Francie, dnešní Belgie a Nizozemí. Cílem této bakalářské práce není výčet britských operací na kontinentu, nicméně zmiňme namátkou alespoň úspěšný zisk Malty (1800), expedici do Kodaně (1807), druhou část kampaň na Pyrenejském poloostrově nebo nizozemskou kampaň končící bitvou u Waterloo, ale také neúspěšné intervence do Nizozemí (1793–1795, 1798, 1799 či 1809), obležení Toulonu (1793), pokus o podporu povstání ve Vendée (1795) nebo několik pokusů o napadení francouzských přístavů v Biskajském zálivu, jež dosáhly přinejlepším sporného výsledku.⁷⁷

Ministr války Henry Dundas 1. vikomt Melville r. 1800 při zasedání sněmovny prohlásil, že vzhledem k dosavadním neúspěchům začíná být přesvědčený, že „není možné se vojenských operací účastnit přímo, a proto je nutné zvolit zapojení nepřímými prostředky, jež by byly v souladu s potřebami kontinentálních spojenců.“⁷⁸ Když se Dundas později stal prvním lordem admirality, vyslovil r. 1805 názor, že by se Británie měla odvrátit od ztrátového angažmá na kontinentu a orientovat se na boj proti

⁷² Vévoda z Yorku si dlouhodobě stěžoval, že zatímco v kontinentálních armádách tvoří kavalerie obvykle čtvrtinu až třetinu celkového počtu vojáků, v britských expedičních armádách představují kavaleristé maximálně desetinu vojska. Problematiku podrobně rozvádí SUTCLIFFE, Robert K. *British Expeditionary Warfare and the Defeat of Napoleon, 1793–1815*. Woodbridge: The Boydell Press, 2016, s. 189.

⁷³ DUFFY, s. 31.

⁷⁴ MIKABERIDZE, s. 266.

⁷⁵ Neúspěšné vojenské operace mohly destabilizovat i situaci uvnitř státu. Neúspěch walcherenské operace z r. 1809 byl jedním z důvodů, proč z vlády odešli najednou ministr války Robert Stewart vikomt Castlereagh a ministr zahraničí George Canning. Oba byli záhy následováni premiérem Williamem Cavendish-Bentinckem vévodou z Portlandu, jehož po několika měsících chaosu nahradil Spencer Perceval. (BEW, s. 256) Walcherenská operace měla za následek i růst cen uhlí, v Londýně a dalších velkých městech pak jeho vyložený nedostatek, kvůli využití lodí sloužících k přepravě uhlí pro přepravu koní a vojáků z lodí na pevninu. SUTCLIFFE, s. 190.

⁷⁶ SUTCLIFFE, s. 13.

⁷⁷ MIKABERIDZE, s. 466.

⁷⁸ SUTCLIFFE, s. 9.

Francii a jejím spojencům v koloniích.⁷⁹ Zde je dobré připomenout, že revoluční a napoleonské války neprobíhaly pouze v Evropě, ale postihly téměř každý kontinent skrze evropská koloniální impéria. Jedním z nejvýznamnějších mimoevropských bojišť byla oblast Mexického zálivu, kde mezi lety 1803 až 1810 Britové postupně ovládli všechny kolonie, jež náležely Francii a jejím spojencům. Významnou zámořskou frontou byla též Indie, kde spojení s místními vládci často kopírovala aktuální alianční uspořádání v Evropě. Na indickém subkontinentu se podařilo Britům získat převahu r. 1799 porážkou maisúrského sultána Tipú, tamního nejvlivnějšího spojence Francie. Pro Velkou Británii nebyla klíčová pouze Indie, ale i námořní cesty mezi ní a Evropou. Proto došlo r. 1795 a opět v r. 1805 k obsazení Kapské kolonie, původně v nizozemském držení.⁸⁰ Řada výzkumů hovoří i o „indickém rozměru“ Napoleonova tažení do Egypta a o tom, že britská odpověď byla motivována právě snahou zamezit Francii napadnou „perlu Britského impéria“ ze severu.⁸¹

Dundas byl dlouhodobým zastáncem rozšíření britského vlivu do španělské Jižní Ameriky, kam se Británie snažila ekonomicky pronikat po celé 18. století.⁸² Po zničení španělsko-francouzského loďstva v bitvě u Trafalgaru se dle Dundase naskytla nová příležitost k obnovení těchto snah. Kabinet v čele s Williamem Pittem ml. považoval posílení britské pozice v oblasti za velmi žádoucí, ale stavěl se negativně vůči vyslání expedičních jednotek, a proto se zpočátku vydal pouze cestou finanční a diplomatické podpory tamních revolucionářů. V r. 1806 proběhl vládou neschválený, ale i přesto podporovaný pokus admirála Homea Riggse Pophama o dobytí oblasti Río de la Plata. Britské aktivity v Jižní Americe postavily kabinet do trapné situace a vystavily ho kritice ze strany domácích i zahraničních politiků. Intervenci podporovaly britské obchodnické kruhy, které v Jižní Americe viděly alternativu k evropskému trhu, jenž se pro britské zboží uzavíral s postupným začleňováním evropských států do systému kontinentální blokády, jímž Napoleon sledoval finanční poškození Británie, které by zapříčilo její neschopnost se dále účastnit válek. Mezi politiky se vedly debaty, proč otevírat nový konflikt v zámoří, když Británie momentálně prohrává válku v Evropě. Podle některých Evropa byla a měla by být i nadále britskou prioritou.⁸³ Proti tomu např. opoziční whigistický politik Charles Grey

⁷⁹ BARTLETT, Christopher J. *Castlereagh, 1812–1822*. In: OTTE, Thomas G., ed. *The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher*. Basingstoke: Palgrave, 2002, s. 54.

⁸⁰ MIKABERIDZE, Alexander. *The Napoleonic Wars: A Global History*. New York: Oxford University Press, 2020, s. 449–451.

⁸¹ Byť je tato teorie zpochybňována, pravdou zůstává, že doboví aktéři s možností napadnout Indii ze severu pracovali. Zmiňme kupříkladu ambiciózní projekt ruské výpravy do Indie z r. 1801, jíž měl car Pavel I. v plánu koordinovat s Francií. Tato výprava byla ale odvolána a její nesmyslnost byla pravděpodobně jedním z důvodů, proč došlo ke svržení Pavla I. Více viz. FELDBÆK, Ole. *The Foreign Policy of Tsar Paul I., 1800–1801: An Interpretation*. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. 1982, 30(2), s. 32 a 36. MIKABERIDZE, s. 91 citováním korespondence dokládá, že britští politici věřili, že francouzským cílem je napadení Indie a uvádí několik možných cest, kudy by se francouzská armáda mohla do Indie dostat a jaké by mohla v dané oblasti zvolit spojení. Teorii nevyrací ani NESTER, William. *Britain's Rise to Global Superpower in the Age of Napoleon*. Yorkshire, Philadelphia: Frontline Books, 2020, s. 82–107.

⁸² BARTLETT, s. 54.

⁸³ Pro to, aby byla Evropa prioritou, se vyslovili William Pitt nebo lord Grenville. BARTLETT, s. 54.

namítal, že Británie již vrhla tolik prostředků do třech koalic, jež nepřinesly žádný výsledek, že opuštění evropského bojiště a soustředění se na Jižní Ameriku bylo zcela logickým a legitimním krokem. Jeho spoluhraní William Windham dodával, že britská hegemonie v Jižní Americe by vyvážila francouzskou hegemonii v Evropě.⁸⁴ Patrně netřeba podotýkat, že evropské státy byly těmito debatami velmi znepokojeny a jejich kritika ostrovního státu byla s ohledem na jejich zájmy oprávněná.

V průběhu let 1806 a 1807 se zdálo, že se Velká Británie opravdu přeorientuje na koloniální koncepci, neboť kabinet v těchto letech vyprodukoval několik plánů, podle nichž by mohla probíhat vojenská výprava na jihoamerický kontinent. Situace ale začala nabírat jiný kurz na konci r. 1807, kdy Francie společně se Španělskem podnikly invazi do Portugalska, nejstaršího britského spojence na kontinentu. Následujícího roku byli detronizováni i španělští Bourboni a na jejich trůn usedl Napoleonův starší bratr Josef.⁸⁵ Zástupci obou iberských států, nespokojení s francouzskou nadvládou, vyslali do Londýna delegace, jež měly získat britskou pomoc.⁸⁶ Jejich příjezd na Britské ostrovy shodou okolností kolidoval s výměnou kabinetů. V dubnu r. 1807 bylo Grenvillovo „ministerstvo všech talentů“ nahrazeno kabinetem Williama Cavendish-Bentincka 3. vévody z Portlandu.⁸⁷

Nový kabinet byl k jihoamerickému projektu podstatně skeptičtější než ten předchozí a když přišla prosba o pomoc od samotných Španělů a Portugalců, bylo rozhodnuto, že jednotky již připravené na výpravu do Jižní Ameriky budou přesměrovány na Pyrenejský poloostrov. I již zmiňovaný opoziční politik Charles Grey toto rozhodnutí podporoval slovy, že pomoc iberským státům je „*nejvyšší morální a politickou povinností, kterou tento národ kdy měl*.“⁸⁸ Velení nad prvním výsadem bylo na přímělu Castlereagha, svěřeno Arthuru Wellesleymu, budoucímu vévodovi z Wellingtonu.⁸⁹ Tažení, jež je v anglosaské historiografii známé pod pojmem poloostrovní kampaň nebo válka, probíhalo mezi lety 1808 až 1814 a i přes dílčí neúspěchy se jednalo o jednu z nejúspěšnějších britských intervencí 19. století. Spojené britsko-portugalsko-španělské vojsko v tomto období na Pyrenejském poloostrově ročně v průměru 200 000 francouzských vojáků, což ulehčovalo východním bojištím, zajišťovaným armádami Ruska, Rakouska a Pruska, a zastavilo se až ve francouzském Toulouse.⁹⁰

⁸⁴ MIKABERIDZE, s. 451.

⁸⁵ V obou zemích byly ale nadále činné fragmenty místních armád, které vypověděly poslušnost Francouzům ovládaným centrálním orgánům, a probíhal zde zuřivý odboj místních obyvatel. To bylo umožněno tím, že Francie ovládla pouze klíčové body, zejména města a pevnosti, na hlavních komunikacích táhnoucích se Pyrenejským poloostrovem, nikdy ale neovládla oba státy celé až na úroveň lokálních autorit. Blíže viz MIKABERIDZE, s. 242–257.

⁸⁶ BEW, s. 229; MIKABERIDZE, s. 260.

⁸⁷ BEW, s. 222.

⁸⁸ Tamtéž, s. 229.

⁸⁹ Tamtéž, s. 230.

⁹⁰ Tamtéž, s. 351.

2.3 Návrat do vysoké diplomacie, 1813–1814

Zatímco ze západu se k francouzské hranici blížilo spojené britsko-portugalsko-španělské vojsko, na východě se po porážce *Grande Armée* v Rusku začala formovat šestá koalice, jejímiž zakládajícími členy byly Rusko a Prusko – neoficiálně Tauroggenskou konvencí, oficiálně Kališskou smlouvou z února r. 1813.⁹¹ Již druhé ze zmíněných ujednání obsahovalo první náčrty, jak by si protifrancouzská strana představovala budoucí uspořádání Evropy. Prusko si konkrétně přálo návrat k předchozímu „*postavení a finančnímu a územnímu stavu*“ před r. 1806, čehož mělo být dle Ruska docíleno zisky primárně na západě, vyjma území náležících Hannoveru, a v oblasti Slezska.⁹² Návrh Ruska kompenzovat Prusko západním směrem vyslal první signál, že si car Alexandr I. bude patrně činit nárok na území v bývalém Polsku. Články 7 a 8 Kališské smlouvy také obsahovaly plán na zahájení jednání o spojení s Rakouskem a Velkou Británií, jejíž podporu ve formě financí, zbraní a munice pro sebe chtěly zmíněné státy zajistit.⁹³

Velká Británie se k členství v alianci postavila kladně. Lord Castlereagh, nyní v pozici ministra zahraničí, ihned potom, co v lednu 1813 dorazily novinky z Ruska, pověřil britského velvyslance u petrohradského dvora Williama Cathcarta 1. hraběte Cathcarta sledováním „*jakékoliv politiky, která by umožnila co nejrychleji spojit co nejvíce mocností a získat co nejvíce vojenské síly proti Francii a zabránit jí, aby stihla rekrutovat novou armádu a obnovit svou nadvládu.*“⁹⁴ Castlereagh později připojil též návrh rusko-britské aliance z r. 1805, s nímž byl car již dobře obeznámen, neboť jeho podobu před osmi lety konzultoval s Williamem Pittem.⁹⁵ V dubnu byly obnoveny diplomatické styky s Pruskem a jako velvyslanec k tamnímu dvoru, resp. generálnímu štábu, byl přidělen Castlereaghův mladší bratr Charles Stewart, jenž obstarával i komunikaci se švédským korunním princem Jeanem-Baptistem Bernadottem.⁹⁶ Rakousko odpovědělo na návrh spojení nejednoznačně a místo toho se pokusilo zprostředkovat jednání mezi prusko-ruskou aliancí, Francií a Velkou Británií. Castlereagh zprostředkování odmítl, neboť jedním z jeho hlavních cílů bylo nedovolit Napoleonovi přeskupit síly a nepřistoupit na možnost mezinárodního projednávání námořních práv.⁹⁷

V červnu r. 1813 se prusko-rakouské síly zastavily na Labi, na jehož pravý břeh se stáhly poté, co Napoleon se svou novou armádou znovu získal Drážďany. Obě strany byly vyčerpány, a proto 4. června

⁹¹ JARRETT, s. 44; MIKABERIDZE, s. 552–553.

⁹² Kališská smlouva, 16./28. 2. 1813, in: MARTENS, Georg Friedrich von. *Nouveau Recueil des Principaux Traités d'Alliance, de Paix, de Trêve, de Neutralité, de commerce, de limites, d'échange etc. Et des plusieurs autres actes servant à la connaissance des relations étrangères des Puissances et états de l'Europe, Vol. VIII, 1808-1818*. Göttingen: Librarie de Dietrich, 1818, s. 237.

⁹³ MARTENS, s. 326.

⁹⁴ Castlereagh Cathcartovi, 15. 1. 1813, in: VANE, s. 304.

⁹⁵ Castlereagh Cathcartovi, 8. 4. 1813, in: WEBSTER, s. 1.

⁹⁶ BEW, s. 316; PAYNE, Reider. *War and Diplomacy in the Napoleonic Era: Sir Charles Stewart, Castlereagh and the Balance of Power in Europe*. London, New York, Oxford, New Delhi, Sidney: Bloomsbury Academic, 2019, s. 54.

⁹⁷ JARRETT, s. 45; KISSINGER, *Obnovení*, s. 94–95.

přistoupily na příměří, jež bylo ale mimořádně nepříznivé pro Velkou Británii, neboť se nevztahovalo na Pyrenejský poloostrov, kde boje i nadále pokračovaly. Kontinentálním mocnostem ale umožnilo přeskupit armády a získalo čas pro Rakousko, připravující se na možnost války, převelet jednotky k severním hranicím říše. V této době byla uzavřena subsidiární smlouva mezi Velkou Británií a Pruskem. Avšak britští zástupci nevěděli, že probíhají jednání mezi zástupci východních mocností o podmínkách, za nichž by nastalo jednání o míru s Francií.⁹⁸

Dne 27. června 1813 byl bez vědomí Británie schválen jejich výsledek v podobě Reichenbašské smlouvy mezi Pruskem, Ruskem a Rakouskem, jež určovala podmínky, které pokud by nebyly přijaty, Rakousko by vstoupilo do války na straně aliance. V této dohodě byly již reflektovány i rakouské zájmy. Francie se měla v jeho prospěch vzdát Ilyrské provincie a mezi podmínkami figuroval zánik a rozdělení Varšavského vévodství. Aby se předešlo neshodám mezi spojenci, nebyla budoucnost vévodství prozatím nijak specifikována. Články Reichenbašské smlouvy opět nezajišťovaly zastavení bojů na Pyrenejském poloostrově a nehovořily ani o budoucnosti Nizozemí. Britské zájmy byly tedy opět opomenuty. Jejich projednání mělo být odloženo naneurčito, neboť podle rakouského ministra zahraničí Klemense knížete Metternicha byl aktuální prioritou kontinentální mír, účasti na jehož projednávání se Británie vzdala svým předchozím odmítnutím rakouského zprostředkování. Stewart vyjadřoval obavu, že Rakouskou na sebe plánuje vzít roli nestranného arbitra při vyjednávání mezi Francií a prusko-ruskou aliancí, což byla pozice, o níž usilovala v souladu s Pittovým plánem právě Velká Británie.⁹⁹ Metternich poté odcestoval do Drážďan, kde předložil Napoleonovi sjednané podmínky a kde se obě strany dohodly na prosloužení příměří do 10. srpna a otevření jednání v Praze. Ani zde se ale s britskými zástupci nepočítalo.¹⁰⁰

Zprávy o opakovaném opomíjení britských zájmů a vynechávání britských vyjednavců z důležitých diskuzí přiměly Castlereagha k zaujetí tvrdšího postoje. Jeho hlavním cílem se od konce června stala snaha o podepsání smlouvy o spojení, která by svázala Británii s kontinentálními státy a zajistila, aby nedošlo k podepsání separátního míru, rozpadu aliance a další ostrakizaci Británie z probíhajících rozhovorů.¹⁰¹ Castlereagh pověřil Cathcarta, aby otevřel přímá jednání s Metternichem za účelem získání konečné odpovědi, zda Rakousko má v úmyslu spojit své síly s aliancí či nikoli. Pokud by rakouská odpověď byla kladná, Cathcart mu měl poskytnout 500 000 liber jako počáteční subsidii. Velká Británie byla také ochotna přizpůsobit své cíle zájmům svých spojenců, neboť „*míru pro všechny lze dosáhnout pouze společným postupem*“, a v případě vítězství ve Španělsku, kde situace po vítězné bitvě u Vitorie vypadala více než dobře¹⁰², překročit francouzskou hranici a nadále vojensky vázat část sil nepřítele.

⁹⁸ Stewart se o uzavření příměří dozvěděl až z novin, Cathcart až od Stewarta. PAYNE, s. 57.

⁹⁹ BEW, s. 317.

¹⁰⁰ JARRETT, s. 46.

¹⁰¹ Castlereagh Cathcartovi, 6. 7. 1813, in: WEBSTER, s. 10–11.

¹⁰² MUIR, Rory. *Wellington: The Path to Victory, 1769–1814*. New Haven, London: Yale University Press, 2015, s. 532; shodují se MIKABERIDZE, s. 567; NESTER, s. 235–236 i BEW, s. 320.

Výměnou Castlereagh očekával splnění několika podmínek. Požadoval garanci restaurace původních dynastií na trůny Španělska, Portugalska a Sicílie a spolupráci se Švédskem na základě existujících subsidiárních smluv. Ve střední Evropě měl vzniknout mechanismus vyvažující moc Francie, složený ideálně z adekvátně posíleného Pruska a Rakouska. Nizozemí mělo být opět samostatné a Hannoversko mělo být v plném rozsahu navraceno britskému panovníkovi. V prostoru Německa a Itálie mělo být dosaženo takového uspořádání, jež by podporovalo bezpečnost v Evropě. Cathcart byl instruován, aby striktně vystoupil proti jakémukoliv projednávání otázky námořních práv a proti ruským zásahům do britsko-amerických jednání o ukončení války, která mezi oběma státy v současné době probíhala.¹⁰³ Castlereagh věřil, že „*naše nedávné úspěchy ve Španělsku nám dodávají silnou pozici*“, ale zároveň Cathcarta upozorňoval, že pokud „*bychom moc tlačili na pilu, mohlo by to vést k oslabení našeho postavení*.“¹⁰⁴

Dne 13. července Castlereagh konečně přistoupil na rakouské zprostředkování, ale pouze při dodržení podmínek vyjmenovaných v depeši z 6. července, uvedených v odstavci výše. Téhož dne v další depeši adresované Cathcartovi Castlereagh připustil využití britských kontinentálních výtěžků jako artiklu, jenž bylo možné zařadit do jednání o uspořádání Evropy¹⁰⁵, nicméně by záleželo, jaké povahy by toto výsledné uspořádání bylo.¹⁰⁶ V tomto ohledu se ukázala Castlereaghova kontinuita s Pittem, jenž také, nutno podotknout k mohutné domácí kritice, využíval kolonie jako nástroj k vyjednávání.¹⁰⁷ Car informaci o britském přijetí zprostředkování udržel v tajnosti až do konce pražských jednání, která nepřinesla žádný výsledek. Desátý srpnový den vypršelo příměří bez splnění podmínek Reichenbašské dohody, a proto následujícího dne Rakousko vstoupilo do války.¹⁰⁸ Jako vyslanec u nového spojence byl vybrán mladý a nezkušený, byť talentovaný George Hamilton Gordon 4. hrabě z Aberdeenu.¹⁰⁹

S obnovením rakousko-britských diplomatických styků se Metternich začal více zajímat o Stewarta, kterého vnímal jako nejlepší cestu k jeho bratrovi. Rakouský diplomat věděl, že nemá v Británii moc dobrou pověst a Castlereagh, jenž ho v minulosti nazval „*politickým harlekýnem*“¹¹⁰, k němu chová pro jeho dosavadní chování jisté antipatie.¹¹¹ Stewart bratrovi o Metternichovi, s nímž se sešel v Praze 20. srpna, napsal: „*Dnes jsem měl tu čest dlouze hovořit s knížetem Metternichem, který mi ihned začal podrobně vykládat detaily své dosavadní politiky. [...] Rakousko prý převzal ožebračené a v nejhlubším úpadku. Sňatek [Napoleona s Marií Louisou] proto zařídil, aby měla jeho země možnost*

¹⁰³ Castlereagh Cathcartovi, 30. 6. 1813, in: WEBSTER, s. 6–10.

¹⁰⁴ Castlereagh Cathcartovi, 6. 7. 1813, in: WEBSTER, s. 11.

¹⁰⁵ Castlereagh Cathcartovi, 13. 7. 1813, in: WEBSTER, s. 13.

¹⁰⁶ Castlereagh Cathcartovi, 14. 7. 1813, in: WEBSTER, s. 15.

¹⁰⁷ BEW, s. 186.

¹⁰⁸ JARRETT, s. 47; KISSINGER, *Obnovení*, s. 106; BEW, s. 321.

¹⁰⁹ BEW, s. 322; PAYNE, s. 63.

¹¹⁰ BEW, s. 316; NICOLSON, Harold. *The Congress of Vienna: A Study of Allied Unity, 1812–1822*. London: Constable, 1946, s. 35.

¹¹¹ BEW, s. 321.

se z tohoto zmaru dostat, aniž by zamýšlel, že by jím vídeňská politika měla být ovlivněna v momentě opětovného získání síly. [...] Všichni ho prý podezřívají, ale on má jediný cíl – pozvednout svou zemi a dát světu mír. Ví, že o něm britský kabinet pochybuje, nicméně doufá, že je nyní očištěn. Nepřeje se nic jiného než nastolení dobrých vztahů mezi oběma našimi zeměmi, [...], a vyjádřil touhu po dodávce zbraní, která by, jak myslím a pokud si to můžeme dovolit, byla velmi prospěšná. [...] Sice se ke mně choval velice zdvořile a uctivě, ale proč až donedávna udržoval styky s Bonapartem, to už mi nevysvětlil...“ Tataž depeše, jež Castlereaghovi popisovala charakter potenciálního spojence, též obsahovala kopii Reichenbašské dohody, kterou Stewartovi tajně poskytl pruský kancléř Karl August von Hardenberg.¹¹²

V září r. 1813 Castlereagh formuloval první konkrétní návrh na smlouvu o alianci mezi Pruskem, Ruskem, Rakouskem a Velkou Británií, jíž vystavěl kolem společného cíle – porážky Francie. Hlavním cílem smlouvy bylo zajistit společný postup širokého spektra velmocí prvního i druhého řádu a eliminovat možnost uzavření separátního míru. Tato depeše z 18. září byla prvním pokusem o vytvoření aliance, kterou se podařilo uzavřít až v Chaumontu v dubnu r. 1814.¹¹³ Mezitím se zástupci Rakouska, Pruska a Ruska sešli na jednání v Teplicích, aby po přistoupení podunajské monarchie k alianci reformulovali své cíle. Bylo potvrzeno územní rozšíření Pruska i Rakouska a rozpuštění Varšavského vévodství a Rýnského spolku. Jednání ovšem nedospěla k závěru, jak by mělo být s územím, jež se zánikem těchto dvou státních útvarů uvolní, naloženo. Jednání se nedotkla problematiky Nizozemí ani Pyrenejského poloostrova, což bylo zapříčiněno opětovným vyloučením britských zástupců.¹¹⁴

Zlomovým bodem se stala bitva u Lipska, kterou započal ústup francouzských vojsk a tím i francouzského vlivu z pravého břehu Rýna. Od této chvíle nabyla jednání ještě rychlejšího tempa, než jak tomu bylo doposud. Spojenecké armády pronásledovaly ty francouzské a umístění vrchních velitelství jednotlivých armád se neustále měnila, což komplikovalo komunikaci. Nastala otázka, zda postupovat až do Francie, neboť panovaly obavy ze stejného lidového povstání, jaké proběhlo v letech 1792–1793. Samy státy aliance si ostatně nebyly jisty, zda je skutečně nutné postupovat tak daleko. Jejich hlavní cíl, tj. osvobození střední Evropy, která se měla stát prostorem pro rozšíření Pruska a Rakouska, byl již splněn. Metternich se navíc obával ruských ambic, a proto chtěl Francii ponechat jako jeho protiváhu. Tato myšlenka patrně hrála roli při formulaci tzv. Frankfurtských návrhů, podle nichž by Francie mohla zůstat ve svých přirozených hranicích.¹¹⁵

Frankfurtské návrhy byly proto poslední kapkou do poháru britské frustrace, neboť Francie v přirozených hranicích by zahrnovala i Antverpy, o nichž Castlereagh mluvil jako o „*natažené pistoli mířící na hlavu Británie*.“¹¹⁶ Nezkušený Aberdeen navíc připustil projednávání námořních práv.

¹¹² Stewart Castlereaghovi, 20. 8. 1813, in: WEBSTER, s. 77–80.

¹¹³ Castlereagh Cathcartovi, 18. 9. 1813, in: WEBSTER, s. 19–25.

¹¹⁴ JARRETT, s. 48

¹¹⁵ Tamtéž, s. 50.

¹¹⁶ BEW, s. 249.

Castlereagha frustrovalo i to, že jeho depeše zaostávaly minimálně deset dní za aktuálním děním. Trpělivost ale nedošla pouze britské straně. Přítomnost tří britských vyslanců na kontinentu, mezi nimiž panovaly neustále neshody a vzájemná řevnivost, působila takové zmatky, že car vyslal do Londýna posla s požadavkem na vyslání jediného zástupce, jenž by je nahradil.¹¹⁷ Britský kabinet se proto rozhodl k dosud bezprecedentnímu kroku, a to sice k vyslání svého ministra zahraničí na kontinent. Castlereagh, vybaven základními instrukcemi v podobě memoranda z 26. prosince 1813¹¹⁸, rozebraného v předchozí kapitole, dorazil na kontinent 5. ledna 1814 a o deset dní později dorazil na hlavní spojenecké velitelství v Basileji.¹¹⁹

Vztahy na spojenecké velitelství byly v naprostém rozkladu. Příčinou byla rivalita Rakouska a Ruska. Po vítězství v bitvě u Lipska stoupl carovo sebevědomí, což mělo za následek jeho pocit, že Rusko může jednat suverénně bez konzultace se spojenci. Metternich, s nímž se Castlereagh v Basileji setkal, se ruských ambic velmi obával. Podle něj Rusko plánovalo pohltnout území bývalého Varšavského vévodství a ponouknout Prusko k anexi Sask. Neshody panovaly i v přístupu k Francii. Zatímco Metternich chtěl s Napoleonem vyjednávat, Alexandr byl odhodlán dobýt Paříž, kde chtěl dosadit na trůn švédského prince Bernadotta.¹²⁰ Tímto vzniklé francouzsko-ruské spojení by ohrozilo rovnováhu sil v Evropě. Ač Pitt i Castlereagh považovali za přirozeného spojence Velké Británie Rusko, Castlereagh musel po seznámení se s realitou tuto představu přehodnotit. Mezi Basilejí a Langres, kam se spojenecké velitelství mezitím přesunulo, se odehrála „diplomatická revoluce“, když se Velká Británie stala spojencem Rakouska a začala považovat Rusko za hrozbu.¹²¹ Castlereagh opravdu za aktuálně největší nebezpečí označil ruskou posedlost „*křížovou výpravou do Paříže*“ a začal uvažovat o zachování silné Francie jako protiváhy k romanovské monarchii, když ve svém dopisu ministerskému předsedovi lordu Liverpoolovi z 30. ledna 1814 doporučoval, aby kabinet zvážil i možnost jednání s Bonapartem.¹²²

V Basileji a Langres Castlereagh slíbil Metternichovi podporu v jednáních o Polsku a Sasku výměnou za slib vyjmutí otázky námořních práv z mezinárodních jednání a za asistenci při prosazení plánu na rozšíření Spojených nizozemských provincií o bývalé Rakouské Nizozemí.¹²³ Ač Castlereagh nedorazil na kontinent s valným míněním o rakouském diplomatovi, rozhovory v Basileji a Langres jejich vztah vylepšily. Metternich Castlereagha ocenil následujícími slovy: „*má vše: přívětivost, moudrost, střídmost. Ve všem se mnou souhlasí a myslím, že by se z nás mohli stát dobří partneři.*“ Později se ukázalo, že jeho odhad byl správný, neboť mezi oběma státníky se vytvořil přátelský vztah, z nějž těžili až do Castlereaghy smrti r. 1822. Pruský vyslanec Wilhelm von Humboldt ocenil

¹¹⁷ PAYNE, s. 76–78, 80; BEW, s. 330.

¹¹⁸ WEBSTER, s. 123.

¹¹⁹ JARRETT, s. 52; BEW, s. 334.

¹²⁰ JARRETT, s. 52.

¹²¹ BEW, s. 326, 337–338; NICOLSON, s. 70–71.

¹²² Castlereagh Liverpoolovi, 30. 1. 1814, in: WEBSTER, s. 140.

¹²³ JARRETT, s. 52–54.

Castlereaghův usmířující vliv na situaci a obdivoval jeho inteligenci a klidnou povahu a jednání.¹²⁴ Hlavním cílem britského ministra zahraničí se totiž stala snaha o vnesení řádu a harmonie do dosud chaotických a antagonických vztahů mezi spojenci. Na kongresu v Châtillonu v únoru r. 1814 došlo k prvnímu jednání zástupců všech bojujících stran, vč. Francie, zastoupené Armandem 5. markýzem Caulaincourtem. Jednání kongresu se však protahovala, což Castlereagh dával za vinu francouzské zdržovací taktice, a nakonec musela být zrušena a přesunuta do Chaumontu kvůli francouzské ofenzivě.¹²⁵

Nyní bylo klíčové zabránit rozpadu koalice, čehož mělo být dosaženo vojenskou i diplomatickou cestou. Castlereagh poslal svého bratra Charlese Stewarta k Bernadottovi, kterého se měl pokusit přimět, aby své jednotky poskytl k posílení ustupující armády pruského maršála Gebharda von Blücher. Stewart švédského prince opravdu přesvědčil. Úspěchu dosáhl díky přesvědčení Bernadotta, že pokud by jednotky poskytl, stal by se zachráncem tažení, a nátlaku – Velká Británie mohla kdykoliv Švédsku zastavit subsidie a využít své námořní převahy na Baltu k poškození švédských zájmů. Bernadotte jednotky uvolnil a Blücherova posílená armáda vyhrála bitvu u Laonu. Spojenecká armáda se tudíž opět otočila čelem k francouzskému hlavnímu městu. Na poli diplomacie byly Castlereaghovy snahy po téměř měsíčním jednání v Châtillonu a Chaumontu korunovány úspěchem v podobě Chaumontské smlouvy datované k 1. březnu 1814, v níž se mu konečně podařilo dosáhnout všeobecné aliance.¹²⁶

Chaumontská smlouva zavázala čtyři velmoci k pokračování v bojích, do nichž měl každý člen aliance přispět 150 000 vojáků, až do uzavření příměří či míru a k následnému setrvání ve spojení po dalších 20 let, kdy měly Velká Británie společně s Pruskem, Rakouskem a Ruskem bdít nad pořádkem v Evropě. Součástí smlouvy byly tři tajné dodatky, jež ošetřovaly uspořádání Německa, Itálie, Švýcarska, Španělska a Nizozemí, přizvaly k alianci Španělsko, Portugalsko, Švédsko a Nizozemí a zavazovaly velmoci udržovat armády v aktivním a v plném stavu po další rok od porážky Francie.¹²⁷ Podle Castlereagha aliance nesloužila pouze jako rámec pro velmoci prvního a druhého řádu, ale také jako „*útočiště pro všechny malé státy, zejména ty na Rýně, kterým [smlouva] zajistí ochranu a mír a zproští je nutnosti uzavírat kompromisní dohody s Francií.*“¹²⁸

Chaumontskou smlouvou došlo ke splnění cílů, jež Castlereagh sledoval již od září předchozího roku. V dopisu svému příteli a státnímu podsekretáři pro zahraniční záležitosti Jamesi Hamiltonovi 1. markýzi Hamiltonovi z 10. března neskrývá své nadšení, když píše: „*Posílám ti svou smlouvu, kterou mi, jak doufám, schválíš. Když jsme ji podepisovali, seděli jsme zrovna u karetního stolku a shodli jsme se, že sázky nikdy nebyly tak vysoké. Za normálních okolností by mi má skromnost zakazovala toto vyslovit, ale když už se z nás stala vojenská velmoc, rozhodl jsem se nehrát druhé housle. Faktem je, že*

¹²⁴ BEW, s. 335–336.

¹²⁵ Tamtéž, s. 341.

¹²⁶ BEW, s. 344–345; PAYNE, s. 85.

¹²⁷ WEBSTER, s. 165.

¹²⁸ Castlereagh Liverpoolovi, 10. 3. 1814, in: WEBSTER, s. 165.

pohlédnu-li na tuto smlouvu, docházím k závěru, že naše závazky se vyrovnají těm jejich dohromady. [...] Jaká znamenitá ukázka síly! Tohle, jak doufám, ukončí všechny pochybnosti o našem nároku na projednávání kontinentálních záležitostí.“ Součástí dopisu je i Castlereaghova bilance týkající se vojenského angažmá – Velká Británie měla nyní 150 000 aktivních vojáků, poskytovala vybavení pro 150 000 kontinentálních a zavázala se vyplatit dalších 5 milionů v subsidiích.¹²⁹

Chaumontská smlouva byla britskou politickou scénou přijata kladně. Ministr války a kolonií Henry Bathurst 3. hrabě Bathurst na kontinent napsal, že princ regent smlouvu s potěšením schvaluje, nicméně je znepokojen tím, že otevírá prostor pro vyjednávání o mírových podmínkách. Původně prý myslel, že pakliže má Velká Británie uvolnit některé své kolonie jako vyjednávací artikl, mírové podmínky měly být ve formě ultimáta, tj. předem dané a nediskutovatelné.¹³⁰ Vzhledem ke složitosti situace ale toto nebylo možné zajistit.

Dne 31. března 1814 kapitulovala Paříž a jako vyjednaváč za francouzskou stranu byl senátem zvolen Charles Maurice de Talleyrand-Périgord. Senát druhého dubnového dne sesadil Napoleona a začal jednat se spojenci o uzavření míru. Když se Napoleon dozvěděl, že už nemá podporu ani v armádě, pokusil se nejprve abdikovat ve prospěch svého syna, ale nakonec 6. dubna podepsal abdikací smlouvu z Fontainebleau, jíž vyjednal Caulaincourt s Alexandrem. Smlouva byla k Napoleonovi velmi štedrá – dovolovala mu ponechat si titul císaře, přidělila mu vládu nad středomořským ostrovem Elba a poskytla jemu i členům jeho rodiny nárok na štedrou penzi vyplácenou francouzským státem. Mírné podmínky smlouvy se ale nesetkaly s pochopením zejména ve Velké Británii.¹³¹ V souladu s přáním francouzského senátu byla Francie prohlášena konstituční monarchií, do jejíhož čela byl dosazen Ludvík XVIII. Restaurace Bourbonů byla mezi spojenci předmětem sváru, byť se na ní nakonec shodli jako na pro všechny nejvýhodnějším řešení. V Británii byla restaurace podporována jak kabinetem, tak veřejným míněním.¹³²

Mír s Francií byl pak uzavřen 30. května. Omezoval Francii do hranic k 1. lednu 1792, dovoloval jí si ponechat některé územní zisky a umělecká díla získaná během Napoleonových tažení. Británie přislíbila, s několika výjimkami, navrácení kolonií Francii i Nizozemí, jež mělo být územně posíleno částmi bývalého Rakouského Nizozemí. Antverpy se měly stát svobodným, komerčním a neopevněným přístavem. V článku XXXII bylo pak stanoveno, že „*všechny velmoci, které se na obou stranách účastnily války, jsou [...] povinny vyslat svého zplnomocněnce do Vídně za účelem projednání a doplnění dosavadních opatření na všeobecném kongresu.*“¹³³

¹²⁹ Castlereagh Hamiltonovi, 10. 3. 1814, in: WEBSTER, s. 165–166.

¹³⁰ Bathurst Castlereaghovi, 19. 3. 1814, in: WEBSTER, s. 166–167.

¹³¹ JARRETT, s. 61–62.

¹³² BEW, s. 356; shodně uvádí JARRETT, s. 62–63.

¹³³ MARTENS, Vol. VI, s. 2–12.

3. Velká Británie na Vídeňském kongresu, 1814–1815

Chaumontská smlouva položila základ toho, co mělo být v budoucnu nazýváno jako kongresový systém – mezinárodní řád, kde všechny velmoci, mezi nimiž měla být nastolena rovnováha sil, jednaly koordinovaně skrze jednání, jímž měly předcházet vzájemným konfliktům. Během let 1813 a 1814 byla načrtnuta řada návrhů, jak naložit s územím, jež se uvolnilo po pádu francouzského impéria, které kromě samotné Francie zahrnovalo i oblast současného Beneluxu, německý prostor, značnou část Polska a Itálie a řadu dalších územních celků ovládaných buď přímo, či skrze vazalské státy. První pařížský mír, jenž následoval po Napoleonově abdikaci, vyřešil otázku samotné Francie a obsah Chaumontské smlouvy naznačil osud oblastí, na jejichž uspořádání panoval mezi velmocemi poměrně jasný konsenzus – Španělsko a Portugalsko mělo být navraceno původním dynastiím stejně jako Nizozemí, jež mělo být rozšířeno o dnešní Belgie. Méně jasné formulace ale postihovaly prostor Německa, kde měla vzniknout federace suverénních států, nebo Itálie, kde bylo jasné pouze to, že tamní dominující silou bude habsburská říše. Největšími jablky sváru se pak staly oblasti Saska a Polska, o jejichž uspořádání panovaly naprosto rozdílné představy, které komplikovaly jednání již od jejich počátků v r. 1813, jak jsme se ostatně přesvědčili v přecházející kapitole. Za účelem sestavení nového evropského systému byl proto svolán mezinárodní kongres do Vídně, jehož cílem bylo dospět k takovému uspořádání, jež by bylo přijatelné pro všechny zúčastněné strany. Jednou z nich byla, nyní již zcela neochvějně, Velká Británie.

Její zájmy byly již ale splněny Chaumontskou smlouvou a pařížským mírem, a proto se nabízí otázka, proč se Británie kongresu tak aktivně účastnila? Dosáhla ve Vídni něčeho víc, než v Chaumontu a Paříži? Jakou roli na něm hrála? Čím se její zástupci při jednáních řídili? Promítlo se jejich jednání a postoje do výsledné podoby nového evropské řádu? Vyjma často diskutovaných evropských otázek se na kongresu projednávaly i záležitosti mimoevropského, ba až globálního charakteru, jakými byl např. pokus o celoevropský zákaz obchodu s otroky nebo problematika berberských pirátů. Toto byly otázky, jež kongresu předložila právě Velká Británie, čímž došlo k jejich představení i širší evropské společnosti. Promítl se tedy Vídeňský kongres i do dění mimo hranice evropského kontinentu a mohli bychom ho tedy považovat za událost s významem globálního charakteru?

3.1 Evropa bez vzdáleností

Vídeňská jednání probíhala od října r. 1814 do června následujícího roku, kdy byla zhotovena závěrečná akta. Vídeňský kongres nebyl zamýšlen pouze jako příležitost pro jednání diplomatů, ale též jako oslava nově nabytého míru. Na rozdíl od předchozích kongresů, jež známe z evropské historie, kde oslavy započaly až po uzavření finálních dohod, Vídeňský kongres oslavy doprovázely od jeho začátku až po jeho zakončení. Do Vídně se sjely nejen diplomatické a politické špičky, ale také ty společenské

a kulturní. Metternich měl proto označit Vídeňský kongres jako „Evropu bez vzdáleností“¹³⁴ – během slavnostních mší, vojenských přehlídek, plesů a dalších rozličných zábav se zde mohli setkat panovníci, vysoká i nízká šlechta, umělecké a obchodní elity s pestrým koloritem obyvatel ze všech koutů Evropy, kteří do Vídně přijeli jako členové delegací, rodin diplomatů, jako jejich služebnictvo, jako novináři, či jako pouzí pozorovatelé. Vídeň se na více jak půl roku stala středobodem evropského veřejného dění, kam se upíraly zraky celého kontinentu, neboť právě zde se mělo rozhodnout o, pokud možno, všeobecně přijatelné podobě mapy Evropy. Ač se do Vídně sjelo přes dvě stě diplomatů, rozhodování o těch nejdůležitějších otázkách, jež byly zmíněny v úvodu kapitoly, náležel pouze hrstce z nich, a to sice zástupcům čtyř vítězných velmocí – Rakouska, Pruska, Ruska a Velké Británie. Později se čtveřice rozhodujících států rozrostla na pětici přizváním Francie.

Hlavou britské delegace, jež byla co do počtu členů nejmenší z delegací ostatních velmocí, byl britský ministr zahraničí lord Castlereagh, jehož doprovázela jeho manželka Emily, podtajemník Edward Cooke a osobní tajemník Joseph Planta. Nechyběli ani již zmiňovaní vyslanci u pruského a ruského dvora Charles Stewart, Castlereaghův mladší bratr, a lord Cathcart. Novými posilami se stali Richard Trench 2. hrabě Clancarty, bývalý velvyslanec v Nizozemí, a Richard Meade 3. hrabě Clanwilliam – napůl Ir, napůl Rus a synovec hraběte Andreje Kiriloviče Razumovského, člena delegace cara Alexandra I. Clanwilliam byl vysoce ceněn pro svou znalost kontinentální dynastické politiky. Lord Clancarty byl vybrán pro svou znalost prostředí Spojených nizozemských provincií, zastupování jejichž zájmů bylo také jedním z úkolů Velké Británie.¹³⁵

Jako sídlo delegace bylo vybráno dvaadvacetipokojové apartmá na Minoritenplatz, z něž manželé Castlereaghoři obsadili celé jedno patro. Takto velké prostory jim umožnily učinit z jejich sídla jedno z hlavních dějišť společenského a diplomatického života. V kanceláři lorda Castlereagha probíhala část polooficiálních jednání, ve společenských místnostech pak lady Castlereaghořová pořádala salóny, jež se staly vyhledávaným místem ke konverzaci a jednáním neoficiálního charakteru.¹³⁶ Americký historik Brian Vick podtrhuje význam salónů a jim podobných společenských událostí pro kongres jako celek. Vzhledem k tomu, že plenární zasedání kongresu se *de facto* nikdy nesešlo, tzn. že se jeho účastníci, jich bylo na dvě stě, nikdy nesešli v jedné místnosti, a jednání se odehrávala částečně v Hofburgu a částečně v sídlech jednotlivých diplomatů, byly salóny dalšími významnými místy, kde bylo možné skrze neformální konfrontaci myšlenek formulovat a ovlivňovat politické názory, jež byly následně probírány v rámci oficiálních diskuzí.

Salóny lady Castlereaghořové také demonstrovaly odlišnost britského kulturního prostředí od kontinentálního. Zatímco kontinentální salóny měly obvykle formu hostitelem či hostitelkou moderované diskuze, ty britské se podobaly spíše neformálnímu debatnímu klubu, kde hosté

¹³⁴ Cit. dle VICK, s. 9.

¹³⁵ BEW, s. 372–373.

¹³⁶ Tamtéž, s. 373.

konverzovali sami v menších skupinách na různá témata.¹³⁷ Odlišnost salónu britské delegace nebyla to jediné, co vzbudilo mezi členy ostatních delegací podiv. Za zvláštní byla považována kupříkladu každodenní ranní modlitba, kterou vedl sám lord Castlereagh i za přítomnosti služebnictva, na nějž nahlížel jako na sobě rovné, nebo extrémně vysoké pracovní tempo, které vyvíjel jak on sám, tak jeho personál, zejména písaři a poslové, kteří se stali pověstnými pro svou neustálou přepracovanost.¹³⁸ Vzhledem k tomu, že ve Vídni byly populární odlišné tance než v Londýně, musel si pár najmout učitele tance. Běžné Vídeňany bavily výstřelky Charlese Stewarta, jehož chování se ostře lišilo od chování jeho bratra. Zatímco Castlereagh dal podle některých vzniknout archetypu anglického gentlemana, který se v kontinentální imaginaci udržel po celé 19. století, Charles poskytl náplň spíše pro archetyp typického, až destruktivně se chovajícího anglického turisty.¹³⁹

Zatímco chování některých členů delegace bavilo vídeňskou společnost, v Londýně budilo znepokojení. Castlereagh při odjezdu na kontinent počítal s tím, že kongres všechna témata vyřeší do dvou měsíců a on se bude moci do konce roku vrátit ke svým četným povinnostem ve Westminsteru. Ve vládě lorda Liverpoola nezastával pouze post ministra zahraničí, ale byl také předsedou Dolní sněmovny, a proto nebylo vhodné, aby absentoval po delší časové úseky. Jeho osobní přítomnost na kontinentu byla vzhledem k jeho předchozím zkušenostem žádoucí, neboť Castlereagh byl aktuálně jedním z o evropské diplomacii nejinformovanějších britských politiků. Hlavním důvodem pro účast Velké Británie na kongresu byl pak slib daný Chaumontskou smlouvou, jenž zavazoval vítězné velmoci ke koordinovanému postupu týkajících se celoevropských otázek, a pařížským mírem, jehož osm signatářů se v článku XXXII zavázalo k projednání zbývajících otázek, na nichž zatím nepanoval žádný konsenzus. Tyto otázky mohly sice být vyřešeny pomocí série bilaterálních smluv, nicméně vzhledem k tomu, že hlavním cílem vítězných velmocí bylo zkonstruování takového mezinárodního řádu, jež by zamezil dalším vyčerpávajícím konfliktům, byla vybrána možnost kongresu, jehož výstupy by byly ratifikovány všemi přítomnými zástupci, čímž by získaly status univerzálně přijatých pravidel s puncem legitimacy.¹⁴⁰

3.2 Otázka střední Evropy

Ač se všeobecná rétorika zástupců velmocí nesla v duchu prosazování společných zájmů, křesťanských zásad a dobrých úmyslů, čehož mělo být dosaženo společným postupem a přátelským dialogem, zúčastněné státy vždy primárně sledovaly své vlastní zájmy a hledaly způsob, jak je do tohoto rámce zasadit. Velká Británie jako jediný stát neměla na evropském kontinentu žádné územní nároky¹⁴¹,

¹³⁷ VICK, s. 122–123.

¹³⁸ NICOLSON, s. 129.

¹³⁹ PAYNE, s. 107.

¹⁴⁰ JARRETT, s. 69–70.

¹⁴¹ To platí i o území Hannoverska, jehož rozšiřování Castlereagh ihned zamítl. Nicméně je dobré podotknout, že během revolučních a napoleonských válek došlo kupříkladu k zabránění Maltě či Helgolandu. Více viz JARRETT, s. 87.

a proto by se její zájmy daly označit jako vyvažovací. Jejím aktuálním zájmem bylo nastolení kontinentální rovnováhy, která by vyhovovala jejím politickým i obchodním zájmům. Absence územních nároků a tím i její nestranný přístup jí umožňovaly zaujmout roli arbitra, jenž by mohl rozsuzováním územních sporů zamezit konfliktu mezi kontinentálními velmocemi, který by mohl vypuknout o dosud nerozdělené oblasti. Ačkoliv britští politici původně počítali s Ruskem jako se spojencem, jenž by Británii pomáhalo garantovat a strážit tuto rovnováhu, dle Castlereagha byly největší hrozbou evropské rovnováhy právě nároky Ruska, jehož zájmy byly naopak čistě expanzionistické. V ruských nárocích spatřoval cestu k návratu stavu, jenž v Evropě panoval do porážky Bonaparta – hegemonie jedné, vojensky silné velmoci.¹⁴² Za účelem zabránění tomuto scénáři se Castlereagh plánoval spojit s Rakouskem a Pruskem, bylo-li by to třeba i s Francií. Na Vídeňském kongresu tak pokračoval trend formování neoficiálních aliančních bloků, jenž bylo možné pozorovat již v předchozích měsících.

Přirozeným spojencem Velké Británie se i vzhledem k předchozímu vývoji stalo Rakousko, jehož zájmy byly též zčásti vyvažovací, což bylo dáno jeho delikátní polohou uprostřed kontinentu.¹⁴³ Největším a nejdéle diskutovaným jablkem sváru se stala otázka Polska a s ní spojená otázka Saska. Car Alexandr dal ve Vídni poprvé jasně najevo své plány týkající se území, jež se uvolnilo zánikem Varšavského velkovévodství – hodlal z něj učinit polské království v personální unii s Ruskem.¹⁴⁴ Alexandr sám sebe označoval za přítele polského lidu, jemuž chtěl po trojím dělení navrátit samostatný stát s vlastními institucemi a národními svobodami.¹⁴⁵ Nově vzniknuvší polské království mělo být autonomní, mělo být opatřeno vlastní konstitucí a stát se realizací carových liberálních představ, které nemohl naplnit v samotném Rusku a jež již částečně praktikoval v nedávno anektovaném Finsku. Carova velkolepá rétorika nicméně nepřesvědčila zástupce ostatních velmocí, kteří v tomto plánu spatřovali pouze snahu o vytvoření loutkového státu ve střední Evropě, který by pro ně představoval bezpečnostní riziko, a proto se rozhodly carovy ambice moderovat.

Postoj Rakouska byl v této záležitosti jasně odmítavý, neboť si nepřálo mít na svých hranicích tak silného souseda, k němuž by mohlo inklinovat rakouské obyvatelstvo polské národnosti a jež by se mohl vměšovat do záležitostí střední Evropy, právo na jejichž řešení si nárokovala podunajská monarchie společně s Pruskem. To mělo oproti tomu k polské otázce ambivalentní postoj. Pruský kancléř Karl August von Hardenberg se ruského loutkového státu obával z důvodu, že pruská východní hranice byla těžko hájitelná, neboť se na ní nenacházely silné přirozené překážky. Prusko, ač jeden z vítězů od Lipska, vstoupilo na Vídeňský kongres kvůli předchozím územním ztrátám v napoleonském období značně oslabeno, a proto se nyní částečně nacházelo ve vleku ruské politiky. Král Fridrich Vilém III. se s Hardenbergem názorově rozcházel, neboť naslouchal carovi, jenž navrhoval pruskou anexi Saska

¹⁴² Castlereagh Liverpoolovi, 2. října 1814, in: WEBSTER, s. 200.

¹⁴³ Shodně uvádějí JARRETT, s. 87–88; BEW, s. 377; CHAPMAN, s. 17.

¹⁴⁴ Castlereagh Liverpoolovi, 2. října 1814, in: WEBSTER, s. 197.

¹⁴⁵ Castlereagh Liverpoolovi, 14. října 1814, in: WEBSTER, s. 207.

výměnou za jeho bývalé zázemí v Polsku. Nabídka bohatého a lidnatého Sasko byla velmi lákavá, nicméně zde existovaly dvě překážky.

Saský král Fridrich August se sice v očích spojenců zdiskreditoval, když zůstal až do bitvy u Lipska Bonapartovým spojencem, nicméně měl nadále nezpochybnitelný nárok na saský trůn, jehož se nechtěl vzdát ani výměnou za jiná území, jež mu byla nabídnuta. Proti dosazení Fridricha Augusta na jiné trůny byly i ostatní velmoci. Castlereagh například odmítal jeho přemístění na levý břeh Rýna, kde by se podle něj takto slabý stát mohl stát loutkou v rukách Francie, čímž by se narušila rovnováha v německém prostoru a nesplnil se jeho záměr postavit Prusko vojensky do kontaktu s Francií.¹⁴⁶ Druhou překážkou byl razantní nesouhlas Rakouska, které by takto na svých hranicích získalo dle něj nepřiměřeně posílené Prusko, jež by navíc ovládalo klíčové pevnosti v Erfurtu a Torgau na přístupu do Čech, díky čemuž by mu mohlo účinněji konkurovat v Německém spolku.¹⁴⁷

Vzhledem k tomu, že se tři výše zmíněné strany konfliktu nebyly s to dohodnout, konflikt eskaloval a hrozilo znemožnění nastolení rovnovážného systému, stal se Castlereagh hlavním moderátorem diskuze. Jeho pozice byla značně ožehavá, neboť vzhledem ke své neznalosti podrobných reálií diskutovaných oblastí byl nucen spoléhat na informace poskytnuté jeho diplomatickými protějšky, z nichž se nejvíce přikláněl k Metternichovi, jenž byl stejně jako on nepřítelem maximalistických nároků obou zbývajících monarchií a který též rovnováhu počítal mezi své cíle, jichž chtěl na kongresu dosáhnout.

Vleklé diskuze o Polsku a Sasku byly bedlivě sledovány jak britským kabinetem, tak veřejností. Castlereagh si tak musel dát pozor, aby se mimoděk nestal spoluautorem *de facto* čtvrtého dělení Polska, proti němuž bylo britské veřejné mínění, jehož pozornost zajistil skrze své rodinné kontakty carův přítel Adam Jerzy Czartoryski, zastávce a do jisté míry i původce myšlenky samostatného Polska. Liverpool osobně sice s Castlereaghevým postupem v otázce Polska souhlasil, ale nabádal ho, že „*čím méně budeme mít s touto záležitostí společného, [...], tím lépe.*“ Ve svém memorandu pak možnost samostatného polské státu v jakékoliv podobě označoval za potenciální hrozbu evropské rovnováze. Nejméně přijatelnou by byl samostatný polský stát v takové podobě, jakou žádal Alexandr. Pokud by mělo být Polsko samostatné pod neutrálním panovníkem, Liverpool se obával, že by se pravděpodobně pro svou slabost stalo dříve nebo později kořistí svých sousedů a důvodem pro konflikt mezi nimi. Ač on, kabinet i veřejnost byli pro obnovení polské samostatnosti, přiznával, že se toto přání neslučuje se stabilním uspořádáním, jehož dosažení bylo primárním cílem.¹⁴⁸

Původní Castlereaghův plán na smíření nároků Rakouska a Pruska v německé prostoru za účelem společného postupu obou velmocí proti Rusku¹⁴⁹ selhal na počátku listopadu, kdy byl Hardenberg po tajných jednáních s Castlereaghem a Metternichem, které car poté, co se o nich dozvěděl, nazval jako

¹⁴⁶ Castlereagh Liverpoolovi, 5. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 282.

¹⁴⁷ JARRETT, s. 101.

¹⁴⁸ Liverpool Castlereaghovi, 14. října 1814, in: WEBSTER, s. 210–211.

¹⁴⁹ Castlereagh Liverpoolovi, 9. října 1814, in: WEBSTER, s. 201.

„konspiraci 23. října“, předvolán Fridrichem Vilémem, jenž mu nařídil, aby přestal klást odpor ruským nárokům.¹⁵⁰ Nyní, když bylo Prusko jasně na straně Ruska, začal Castlereagh uvažovat o spojení s Francií, zastoupené Talleyrandem.¹⁵¹ Tento krok podporoval i lord Liverpool, jenž v aktuální situaci považoval Francii za jedinou spolehlivou velmoc.¹⁵² Po posledních neúspěšných pokusech vyjednat kompromisní řešení, které skončily roztržkou mezi Pruskem a Rakouskem poté, co Metternich definitivně za stávajících podmínek odmítl Prusku přiznat jakýkoliv zábor s Sasku¹⁵³, došlo 3. ledna 1815 k podpisu tajné smlouvy o společném postupu mezi zástupci Velké Británie, Rakouska a Francie.¹⁵⁴

Tento defenzivní pakt byl reakcí na narůstající hrozbu války¹⁵⁵ a byl podepsán v době, kdy se pruské a ruské armády, okupující Polsko a Sasko, stahovaly k rakouským hranicím. Rakousko reagovalo stejně, nicméně nebylo na další válku připraveno, byť ho pakt vystavěný na základech pařížské smlouvy zavazoval poskytnout 150 000 vojáků. K zajištění stejného počtu mužů ve zbraní se zavázala i Francie, kde ale panovaly obavy z loajality nové armády.¹⁵⁶ I přesto byla smlouva pro Francii úspěchem, neboť podle Talleyranda se díky ní „rozložila koalice a skončila francouzská izolace od Evropy“, jíž se snažil prolomit již od počátku vídeňských jednání.¹⁵⁷ Londýnský kabinet uzavření defenzivní smlouvy za aktuálních podmínek plně podporoval, nicméně nebyl ochoten se do případného konfliktu zapojit jinak než formou subsidií.¹⁵⁸ Zapojení Británie do tohoto paktu a příslibení takového objemu financí umožnilo i podepsání mírové smlouvy s USA v Ghentu, jež proběhlo 24. prosince 1814.¹⁵⁹ Zpráva o jejím uzavření dorazila do Vídně 1. ledna 1815, i proto mohl Castlereagh zaujmout vůči východním velmocem tvrdší postoj.¹⁶⁰

Zdálo se, že existence smlouvy z 3. ledna skutečně pomohla deeskalovat situaci, byť nic nasvědčuje tomu, že zástupci Pruska a Ruska o jejím uzavření věděli jistě. Co tedy vedlo k náhlému uvolnění napětí, jež začalo ve dnech bezprostředně po jejím podepsání? Hlavním důvodem byla změna postoje Alexandra I. a následná izolace Pruska. Příčin, proč car během ledna ustoupil ze svých nároků, mohlo být několik. Ač lze s určitostí říci, že se o smlouvě dozvěděl až poté, co mu byla zaslána Napoleonem během tzv. sta dní, zástupci Ruska a Pruska o její existenci pravděpodobně alespoň tušili, či alespoň pozorovali, že jejich jednání ostatní velmoci sblížuje. Přestože se v ruské i pruské delegaci ozývaly

¹⁵⁰ Castlereagh Liverpoolovi, 11. listopadu 1814, in: WEBSTER, s. 230.

¹⁵¹ Castlereagh Liverpoolovi, 5. prosince 1814, in: WEBSTER, s. 254.

¹⁵² Liverpool Wellingtonovi, 23. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 494.

¹⁵³ Castlereagh Liverpoolovi, 17. prosince 1814, in: WEBSTER, s. 258.

¹⁵⁴ Castlereagh Liverpoolovi, 1. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 279.

¹⁵⁵ Castlereagh Liverpoolovi, 1. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 277.

¹⁵⁶ JARRETT, s. 121–122; BEW, s. 386.

¹⁵⁷ BEW, s. 386.

¹⁵⁸ Bathurst Castlereaghovi, 18. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 291.

¹⁵⁹ *Treaty of Peace and Amity Between his Britannic Majesty and the United States of America*, dostupné z: <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=008/llsl008.db&recNum=231>.

¹⁶⁰ BEW, s. 385.

hlasy, že bude-li třeba, Polsko a Sasko budou získány násilím, nebylo pravděpodobné, že by válka skutečně vypukla, neboť všechny strany byly vyčerpány jak po vojenské, tak finanční stránce. Proti dalšímu konfliktu navíc hovořila nepřipravenost armád, jejichž přesuny by zabraly týdny až měsíce, i domácí opozice. Ta v případě Ruska pocházela z řad vysoké šlechty, v Prusku pak proti válce byla šlechta vlastníci pozemky v severních částech země, které byly válkou již několikrát poškozeny.¹⁶¹ Dalším faktorem mohl být i Castlereaghův příslib, že pokud Rusko povolí ve svých nárocích, budou mu odpuštěny miliónové dluhy v nizozemských bankách.¹⁶² Tato možnost byla však v prosinci vyloučena Liverpoolem¹⁶³ a Cooke považoval za nepravděpodobné, že by britský kabinet byl ochoten vyplatit 6 miliónů liber jako „bonus, [...], k tak nebezpečnému uspořádání, nekompatibilnímu s dlouhotrvajícím mírem“, jakým by Polsko bylo.¹⁶⁴

Talleyrand na konto Saska a Neapolska, které bylo jeho hlavním zájmem, vypracoval v memorandech z 19. a 26. prosince princip legitimacy, dle něž nebylo možné odejmout trůn panovníkovi, jemuž právem náležel. Vzhledem k tomu, že všichni panovníci jednající na Vídeňském kongresu svou legitimitu odvozovali ze stejných pramenů, bylo by zvláštní tento argument rozporovat.¹⁶⁵ Pomineme-li konstantní snahu Metternicha o nalezení jakéhokoli pro všechny přijatelného řešení, ke změně carova názoru mohl přispět i jeho rozhovor s Castlereaghem ze 7. ledna, v němž mu bylo představeno alternativní uspořádání střední Evropy spolu s argumenty oponujících přemístění Fridricha Augusta na levý břeh Rýna. Castlereagh s tímto rozhodnutím nesouhlasil, neboť rovnováhu dle něj mohla v této oblasti zajistit pouze vojensky silná mocnost, jež by byla schopna čelit Francii – v ideálním případě Prusko, alternativně Nizozemské království podporované Británií. Rakouská politika byla obhájena argumentem, že pro něj by bylo Prusko, jež by bylo posíleno jak na západ, tak na jih Saskem, nepřipustně silné. Takovéto uspořádání by akorát destabilizovalo vztahy mezi oběma velmocemi, což by znemožnilo využít státy ve středoevropském prostoru jako prvky k nastolení systému rovnováhy.¹⁶⁶ Tyto argumenty v kombinaci s výše vyjmenovanými okolnostmi poměrně efektivně zapůsobily na imperátora, jenž se chtěl stylizovat jako původce míru v Evropě a v němž během jeho pobytu ve Vídni sílily myšlenky mysticismu a mesianismu. Alexandr chápal, že pakliže má být této jeho pověsti dosaženo, bude třeba uzavřít kompromis a své nároky upravit zájmům rovnováhy sil, resp. přehodnotit její interpretaci a pozměnit rétoriku. S jeho pomocí se podařilo přesvědčit pruskou stranu k jednání, která vyvrcholila 6. února konečnou shodou na územních otázkách týkajících se střední Evropy.

Prusko získalo přibližně 2/3 Saska, pevnosti Erfurt a Torgau, švédské Pomořany, Gdaňsk, Toruň, Poznaň a rozsáhlá území v Porýní a Vestfálsku, to vše o celkovém počtu obyvatel ve výši 1,2 milionu.

¹⁶¹ Cooke Liverpoolovi, 18. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 492–493.

¹⁶² JARRETT, s. 127–128.

¹⁶³ Liverpool Castlereaghovi, 22. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 494.

¹⁶⁴ Cooke Liverpoolovi, 24. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 503.

¹⁶⁵ NICOLSON, s. 177.

¹⁶⁶ Castlereagh Liverpoolovi, 8. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 283–284.

Hannoversko, kterému byla odňata část území ve prospěch Pruska, bylo vykompenzováno Východním Frískem a univerzitním městem Göttingen. Rusko se sice vzdalo kromě Toruni a Poznaně i Krakova, jenž byl prohlášen svobodným městem, ale i přesto získalo většinu bývalého Varšavského velkovévodství v takové rozloze, která byla přijatelná i pro Rakousko, kterému byly navraceny oblasti ve východní Haliči, o něž bylo připraveno vídeňskou smlouvou z r. 1809.¹⁶⁷ Přestože rakouským zájmům ne zcela vyhovovala pruská držba pevností Erfurt a Torgau, podařilo se mezi ním a Pruskem nastolit rovnováhu, díky níž byla posílena oblast střední Evropy, která tak mohla vyvažovat Rusko a Francii. Castlereagh Liverpoola informoval, že tímto považuje „*jednání týkající se území severně od Alp za uzavřená*.“¹⁶⁸

3.3 Oblast Středozemní moře

Ukončení vyjednávání o poměrech ve střední Evropě, jež byly pro zajištění rovnováhy sil na kontinentu nejdůležitější, umožnilo Castlereaghovi odjet zpět do Londýna, kde byl již mnoho týdnů netrpělivě očekáván. Castlereagh předsedal dolní sněmovně, a proto byla jeho přítomnost nezbytná pro projednávání vládních záležitostí na její půdě. Z pozice ministra zahraničí a účastníka vídeňských jednání byl navíc jediný, kdo schopen podat vyčerpávající vysvětlení svého dosavadního postupu, který bylo třeba před parlamentem obhájit. Liverpool v depeši z 16. ledna svého ministra varoval, že trpělivost ve sněmovně téměř vyprchala a „*málokomu tu už sejde na tom, co se děje ve Vídni, pokud se zrovna nejedná o útraty*.“¹⁶⁹ Již v prosinci bylo zavládla mezi ministerským předsedou a jeho ministrem zahraničí shoda, že v pozici hlavy britské delegace měl Castlereagha nahradit vévoda z Wellingtonu, jenž do Vídně přijel 3. února.¹⁷⁰ I přes bohatou korespondenci, jíž oba muži vedli po celou dobu vídeňských jednání, bylo třeba Wellingtona podrobně zasvětit do jejich dosavadního průběhu a zbývajících úkolů, mezi něž patřilo kupříkladu vyřešení poměrů na Apeninském poloostrově a v německém prostoru, uspořádání Švýcarska nebo konečná kodifikace všech dojednaných záležitostí.¹⁷¹ Castlereagh opustil Vídeň 15. února, aby se po více jak dvoutýdenní cestě vedoucí přes Paříž, kde se setkal s Ludvíkem XVIII., vrátil ke svým povinnostem v parlamentu.¹⁷²

Wellington dosud zastával post britského velvyslance v Paříži, a proto byl podrobně obeznámen s francouzskou politikou a zájmy, jež se snažila na kongresu prosadit. Hlavním zájmem Francie v prvních měsících vídeňských jednání bylo opět získat jeden z hlavních hlasů při rozhodování o otázkách celoevropského formátu. Toho bylo docíleno 3. ledna 1815 podpisem již zmíněné smlouvy o obranné alianci s Rakouskem a Velkou Británií. Vzhledem k tomu, že záležitosti týkající se území

¹⁶⁷ Články I až VI Závěrečných akt Vídeňského kongresu. Schlussakten des Wiener Kongresses. Dostupné z: <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3408389>.

¹⁶⁸ Castlereagh Liverpoolovi, 6. února 1815, in: WEBSTER, s. 302.

¹⁶⁹ Liverpool Castlereaghovi, 16. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 290.

¹⁷⁰ Liverpool Castlereaghovi, 1. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 462; BEW, s. 389.

¹⁷¹ MUIR, s. 20–21.

¹⁷² BEW, s. 389.

samotné Francie byly již vyřešeny pařížským mírem, a proto nebyla možná jejich revize, zaujala bourbonská monarchie roli arbitra bez územních nároků. Pro Francii nejdůležitější otázkou se stala restaurace neapolské větve Bourbonů na trůn, jenž byl aktuálně obsazen Joachimem Muratem, Bonapartovým švagrem a bývalým maršálem.

Francouzští Bourboni se chtěli nejen zastat nároků svých příbuzných, které vnímaly jako jediné legitimní vládce a strategicky výhodně spojence v oblasti Středomoří, ale měli na zřeteli i bezpečnost svého vlastního režimu. Muratovo království bylo totiž jak jimi, tak Brity vnímáno jako potenciální útočiště pro bonapartistický disent, jenž by mohl v budoucnu destabilizovat situaci jak na Apeninském poloostrově, tak ve Francii. Vzhledem k tomu, že se Napoleon Bonaparte nacházel v exilu na nedalekém ostrově Elba u toskánského pobřeží, vždy navíc hrozila možnost jeho návratu, pro nějž by se mohla najít podpora právě v této oblasti.¹⁷³ Neapolští Bourboni byli pak po značnou část revolučních a napoleonských válek spojenci Velké Británie, která k nim tak jednak cítila závazek, jednak by jejich restaurace byla výhodná pro udržování britského vlivu v této oblasti Středozemního moře.

Na cestě k Muratově detronizaci ale leželo několik překážek. V lednu r. 1814 byla mezi ním a Rakouskem podepsána stále platná smlouva o defenzivní alianci, v níž byl Muratovi garantován neapolský trůn a územní zisky na úkor papežského státu výměnou za jeho neutralitu v konfliktu s Napoleonem a vzdání se Sicílie.¹⁷⁴ I přestože byl Murat trnem v oku všem velmocem, bylo složité najít legální cestu, jak ho o trůn připravit. Castlereagh sice Talleyrandovi přislíbil, že se o zájmy neapolských Bourbonů zasadí všemi dostupnými prostředky, jeho pozornost ale plně zaměstnávala jednání o prostoru střední Evropy a poté nutnost návratu do Londýna.¹⁷⁵ Liverpool navíc pokládal existenci platné smlouvy s Rakouskem jako překážku k jakémukoliv postupu a dal najevo, že kabinet není ochoten vést válku na Apeninském poloostrově.¹⁷⁶ Pokud měl být Murat odstraněn vojensky, měla se tohoto úkolu zhostit nějaká z kontinentálních velmocí. Vzhledem k jejich zájmům v této oblasti by se patrně jednalo o Rakousko či o Francii, nicméně ani jedna z těchto možností se nejevila jako optimální. Liverpool vyjadřoval obavu nad zásahem Rakouska, jež bylo na Apeninském poloostrově nepopulární a konflikt by se tak mohl rozšířit i mimo hranice Neapolska, což ve stávající situaci nebylo žádoucí.¹⁷⁷ Castlereagh pak oponoval zásahu ze strany Francie, neb bylo jeho a Metternichovým zájmem její vliv v oblasti co nejvíce omezit, a proto si ani jeden z nich nepřál její vojenský zásah.¹⁷⁸

Se záležitostmi Neapolska byla spojena otázka Jónských ostrovů u západního pobřeží Řecka. Na jednáních v Châtillonu a v Paříži bylo dosaženo shody, že budou nabídnuty Ferdinandu IV., jenž ovládal

¹⁷³ Wellington Liverpoolovi, 25. prosince 1814 a Wellington Castlereaghovi, 26. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 504 a 512.

¹⁷⁴ JARRETT, s. 134.

¹⁷⁵ Castlereagh Liverpoolovi, 29. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 299.

¹⁷⁶ Liverpool Wellingtonovi, 31. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 518; znovu potvrzeno Liverpool Castlereaghovi, 11. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 288.

¹⁷⁷ Liverpool Castlereaghovi, 23. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 496–497.

¹⁷⁸ JARRETT, s. 134–135.

Sicílii, jako částečná kompenzace za Neapolsko. Pokud by ale proběhla jeho restaurace na neapolský trůn, Jónské ostrovy byly otevřeny jako případný zisk pro Velkou Británii, neboť Rakousko bylo proti tomu, aby jedna mocnost ovládala vstup do Jaderského moře z obou jeho břehů.¹⁷⁹ Pokud by britský kabinet ostrovy odmítl, Castlereagh navrhoval jejich neutralizaci garantovanou evropskými mocnostmi.¹⁸⁰ Vyřešení této otázky muselo být odloženo, dokud nebude znám výsledek jednání o uspořádání německého prostoru, jmenovitě již diskutovaného Saska, neboť situace na přelomu let 1814 a 1815 byla natolik vyostřena, že na ostatní problematiku nezbývalo mnoho času.¹⁸¹

Vzhledem k tomu, že Castlereagh byl ihned po ukončení jednání o střední Evropě odcestovat do Londýna, převzal problematiku Neapolska a Jónských ostrovů Wellington. První z těchto událostí začala spět k rozuzlení na přelomu února a března, kdy Murat začal posilovat svou armádu s ohledem na zprávy, že ho velmoci chtějí zbavit vlády. Tento fakt společně s francouzskou žádostí o povolení přechodu jejího osmdesátitisícového vojska přes rakouská území v Itálii směrem na Neapol zapříčinila obrat v postoji Rakouska, které se nyní odhodlalo k zásahu. Metternich u té příležitosti předal Talleyrandovi nótu, v níž stálo, že rakouský císař je „*odhodlán udržet v Itálii klid a bude považovat za nepřítele jakoukoliv mocnost, která by do této oblasti přesunula svá vojska.*“¹⁸² Vztahy mezi Francií a Rakouskem nicméně zůstaly nepoškozeny, neboť Ludvík XVIII. považoval rakouský zásah ve prospěch jeho příbuzných za přátelský akt a rozhodl se podunajské monarchii vyjít vstříc, když slíbil omezit francouzský vliv v severní Itálii.¹⁸³ Již 4. března Wellington oznamoval Castlereaghovi, že rakouské armády jsou v pohybu a ve věci byl zaznamenán progres.¹⁸⁴ Rakouský zásah se poté legitimizoval, když se Murat v rozporu s podmínkami smlouvy opět přidal na stranu Bonaparta, který v této době uprchl z Elby a během stodenního císařství se chopil moci ve Francii.

V instrukcích týkajících se problematiky Jónských ostrovů, jež Wellingtonovi poskytl ministr války a kolonií Bathurst, stálo, že nejméně žádoucím výsledkem by byla ruská držba těchto ostrovů, popřípadě jejich úplná samostatnost a republikánské zřízení, neboť tak by se zde mohl snadno prosadit ruský či francouzský vliv. Pokud by patronát nad ostrovy nezískala Velká Británie, Bathurst jako nejlepší možnost označil jejich připsání Rakousku.¹⁸⁵ S tím ale nesouhlasil hrabě Joannis Capodistrias, člen ruské delegace řecké národnosti, jenž v letech 1799 až 1807 zastával post jednoho ze dvou ministrů v Jónské republice, o jejíž obnovení se zasazoval. Jednání byla pak znovu přerušena Napoleonovým návratem z Elby a Wellingtonovým spěšným odjezdem do Belgie. Ke konečnému rozuzlení problému

¹⁷⁹ Analogická situace k cestě mezi Severním mořem a Baltem, kde bylo Norsko v rámci Kielské smlouvy přisouzeno Švédsku. Předtím průliv kontrolovalo Dánsko, jemuž Norsko náleželo.

¹⁸⁰ Castlereagh Liverpoolovi, 24. prosince 1814, in: WELLESLEY, s. 501–502.

¹⁸¹ Castlereagh Liverpoolovi, 29. ledna 1815, in: WEBSTER, s. 517–518.

¹⁸² Wellington Castlereaghovi, 25. února 1815, in: WELLESLEY, s. 580.

¹⁸³ Castlereagh Wellingtonovi, 28. února 1815, in: WELLESLEY, s. 583.

¹⁸⁴ Wellington Castlereaghovi, 4. března 1815, in: WELLESLEY, s. 584.

¹⁸⁵ Bathurst Wellingtonovi, 13. ledna 1815, in: WELLESLEY, s. 535. O Wellingtonově v Paříži a ve Vídni více viz MUIR, s. 18–21.

Jónský ostrovů tak nakonec došel společně s Capodistriasem Clancarty. Jónské ostrovy měly přejít pod patronát Velké Británie, která jim garantovala samosprávu, ústavu a obchodní výhody. Capodistrias toto řešení pokládal za nejlepší možné hned po samostatnosti, neboť Británie jakožto stát s liberálními institucemi mohla zajistit tamním obyvatelům patřičné svobody a její silné námořnictvo ochranu před častými nájezdy berberských pirátů.¹⁸⁶

Jak dokazují díla Voltaira nebo Daniela Defoe, berberští korzáři byli problémem známým po celé Evropě, byť ohrožovali pouze obyvatelstvo na pobřeží Středozemního moře. S problémem berberských korzárů se oblast potýkala přibližně od 30. let 15. st. od dob expanze Osmanské říše. Jejich nájezdy byly podnikány za účelem materiálního zisku a zajištění otroků pro arabský trh. Odhaduje se, že mezi počátkem 15. st. a lety 1814 až 1815, kdy byla záležitost neformálně projednávána na Vídeňském kongresu, bylo uneseno na 1 milion Evropanů. V průběhu 18. století se četnost nájezdů snižovala, což bylo zapříčiněno reorientací některých korzárů spíše na vnitroafrický obchod s otroky a soustředění se některých jejich rezidencí na řádný obchod. Během napoleonských válek, kdy byla loďstva států operujících ve Středozemním moři zaneprázdněna boji a Řád maltézských rytířů přerušil svou činnost, se počet nájezdů opět zvýšil. I přestože počty unesených obvykle nepřekročily tisíc ročně, tato záležitost neunikla pozornosti evropské veřejnosti. Kromě Castlereagha, jemuž byla problematika přednesena britskými abolicionisty, ve Vídni zastoupenými admirálem Sidney Smithem, se o potlačení aktivity korzárů chtěli pokusit i zástupci svobodných měst Brém a Lübecku. Císař František I. pak Metternichovi přímo doporučil, aby záležitost přednesl kongresu. I přestože byly učiněny pokusy ze strany Rakouska a Ruska vyjednat s Vysokou portou alespoň příslib podniknutí kroků proti korzárům sídlícím v Alžíru, ke společnému závazku všech velmocí k aktivnímu vyřešení této záležitosti nedošlo. Rakousko a Velká Británie se nakonec shodly, že není žádoucí angažmá Ruska, které by tímto mohlo posílit svůj vliv v Osmanské říši a ve středomořských přístavech, a proto byla záležitost ponechána budoucím jednáním.¹⁸⁷

Významným posunem nicméně bylo, že se podařilo tuto otázku svázat s diskuzí o zákazu obchodu s otroky v Atlantském oceánu, který prosazovalo hnutí abolicionistů. Ve Velké Británii, kde byli abolicionisté nejsilnější a měli silnou podporu i v široké veřejnosti, prošel zákon zakazující praktikování tohoto druhu obchodu v roce 1807. Vídeňský kongres se pak i vzhledem k velmocenské pozici Velké Británie stal místem, kde mohla být tato diskuze přenesena na mezinárodní úroveň. Castlereagh se během své přítomnosti ve Vídni snažil zavázat co nejvíce evropských států k následování příkladu jeho země. Již předtím se podařilo v prvním pařížském míru zavázat Francii ke zrušení v horizontu pěti let od jeho ratifikace. Toto nařízení se ale nesetkalo s pochopením a bylo kritizováno napříč zemí, která postrádala silné abolicionistické hnutí podobné tomu britskému. Ve Francii se odpor vůči abolicin z ekonomických důvodů mísil s anglofobií. Ludvík XVIII. i Talleyrand sice nezpochybňovali, že bude

¹⁸⁶ VICK, s. 230–232; ZAMOYSKI, s. 429.

¹⁸⁷ O problematice podrobně pojednává VICK, s. 212–224; dále viz ZAMOYSKI, s. 428.

Francie schopna tohoto závazku dostát, nicméně odolávali tlaku na okamžitou abolicí i kvůli tomu, že města na pobřeží Biskajského zálivu, která podporovala restauraci, byla velkou měrou právě na tento obchod napojena.¹⁸⁸ Podobné obtíže vyvstaly i ve Španělsku a Portugalsku, kde se podařilo vyjednat pouze časové nespecifikované přísliby zrušení za finanční kompenzace, jež měla Británie poskytnout po dalších jednáních.¹⁸⁹ Společná proklamace všech velmocí odsuzující tuto praxi byla vydána 8. února 1815 a stala se součástí Závěrečných akt v rámci článku CXVIII.¹⁹⁰

¹⁸⁸ VICK, s. 197–198.

¹⁸⁹ BEW, s. 393–395.

¹⁹⁰ Schlussakten des Wiener Kongresses. Dostupné z:
<https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3408389>.

Závěr

Výsledky vídeňských jednání dodnes budí rozporuplné reakce. Na jednu stranu lze říci, že se skrze tzv. kongresový systém, jehož fungování bylo zajištěno podepsáním smlouvy o Svaté alianci z 26. září 1815 a smlouvy o Alianci čtyř z 20. listopadu téhož roku, byl zajištěn stabilní systém mezinárodních vztahů, který zajistil na kontinentu mír až do Krymské války, jež probíhala mezi lety 1853 až 1856. Na druhou stranu bývá toto uspořádání kritizováno pro svou konzervativní, reakcionářskou povahu, která potlačila řadu myšlenek revoluce a nereflektovala ve svých závěrečných ustanoveních nacionální otázku, jež byla v této době již nepochybně na vzestupu. Lze se také pozastavit nad tím, že ač byla v případě Saska nebo Neapolska využita zásada legitimacy, došlo i přesto k zániku Janovské a Benátské republiky. Mnoho kritiky také směřuje na adresu vítězných velmocí, které většinu závěrečných ustanovení formulovaly tzv. za zavřenými dveřmi, aby je ostatním státům oznámily *de facto* formou diktátu. V tomto ohledu si velká díl kritiky zaslouží právě Velká Británie, jež tímto způsobem ovlivňovala kongresovou politiku Nizozemí, Španělska a Portugalska, dále i Dánska a Švédska, a to zejména v otázce zámořských území.¹⁹¹

Pro Velkou Británii byly výsledky jednání let 1813 až 1815 úspěchem natolik velkým, že je lze označit jako jedny z největších výdobytků, jichž Británie s ohledem na evropský kontinent kdy docílila. Chaumontskou smlouvou se podařilo naplnit cíl, jenž britští politici sledovali již od r. 1798 – zapojení Británie do multilaterální smlouvy, jež by zajistila sjednocení cílů evropských velmocí a jejich společný postup v případě zjištění bezpečnostních rizik. Stejně podmínky zajistila i výše zmíněná smlouva o Alianci čtyř, jež pomohla zajistit fungování kongresového systému do r. 1822, kdy Británie zaujala izolacionistický kurz politiky. Závěrečná akta Vídeňského kongresu zajistila existenci posíleného Nizozemí, ovládaného přátelskou oranžskou dynastií, které sloužilo jako jeden z bariérních států proti šíření francouzského vlivu do Evropy, a potvrdila ujednání, která zajistila rovnoměrné rozložení sil mezi kontinentální státy.

K dosažení těchto cílů došlo i díky využití rovnováhy sil jakožto jednotného operativního rámce a přijetí principů racionalismu a omezování svých vlastních zájmů, vyžaduje-li to všeobecný zájem. Vzhledem k tomu, že rovnováha sil byla již v minulosti aplikovaná, byla diplomatům, jež se sjeli ve Vídni, známá jak z praxe, tak z teorie. Po stránce vzdělání byli všichni ovlivněni osvícenství a byli obeznámeni jak s teorií mocenské rovnováhy, tak s myšlenkou věčného míru. Historici podtrhují fakt, že většina státníků, která na kongresu měla rozhodující slovo, pocházela ze stejného kulturního a intelektuálního prostřední i sociální skupiny a měla za sebou podobné zkušenosti. Většina z nich prožila dětství v době starého režimu a mládí v době revoluce, jejíž dopad pocítili každý odlišně, nicméně na

¹⁹¹ JOURDAN, Annie. Le congrès de Vienne et les petites nations: Quel rôle pour l'Angleterre? *Napoleonica. La Revue*. 2015, 24(3), 113.

ně shodně měla spíše negativní dopad. To vše jim pak mezi lety 1814 až 1815 umožnilo alespoň částečně docílit konsenzu a vytvořit takového uspořádání, jež by bylo přijatelné pro všechny strany.

I přestože jsem se chtěla vyhnout problému „mužů písícih dějiny“, povaha pramenů, jež jsem měla příležitost prozkoumat, a závěry, k nimž dochází řada historiků v dílech odborné literatury, které jsem prostudovala, mě donutily se nad touto problematikou hlouběji zamyslet. Ač osobně nejsem zastáncem těchto přístupů, které mají tendenci na historii nahlížet mnohdy až příliš zjednodušeně, nezbyvá mi než připustit, že v případě Vídeňského kongresu a předchozích jednání by toto hledisko bylo možné částečně akceptovat. Práce proto místy trpí přílišným zaměřením na osobu lorda Castlereagha, od jehož smrti shodou okolností v době vzniku této práce uplynulo dvě stě let, jenž byl z velké části autorem britské kontinentální politiky v diskutovaném období. Nepodařilo se mi vyhnout ani ostatním v úvodu zmíněným úskalím spojených s metodou politických dějin, což lze přičítat povaze tématu, které je formulováno s pomocí rovnováhy sil, konceptu spjatého primárně s realismem, jenž klade hlavní důraz na stát jako hlavního aktéra mezinárodních vztahů a na moc, primárně v pojetí *hard power*.

Díky studiu edic vydaných pramenů se mi podařilo nahlédnout do myšlenek britských politiků a poměrně úspěšně zrekonstruovat proces řešení některých záležitostí, diskutovaných v rámci třetí kapitoly. Práce bohužel trpí malou rozmanitostí, resp. nedostatkem, pramenů osobní povahy, jež by pocházely z britského prostředí. S výjimkou edic korespondence lorda Castlereagha a vévody z Wellingtonu nejsou jiné soubory korespondence, náležící dalším členům britské delegace, přístupné. Dalším limitem předkládané práce je i relativně malý počet zdrojů z řad odborné literatury. Kvůli jejímu nepřehlednému množství nebylo bohužel v mých silách reflektovat veškerou relevantní literaturu, nicméně pevně věřím, že uvedené práce dohromady tvoří dostatečně reprezentativní a koherentní vzorek.

Na závěr lze konstatovat, že formulace tématu skrze teorii rovnováhy sil nosná, neboť umožnila představit, či alespoň naznačit několik nových hledisek a směrů, jimiž se lze při dalším případném výzkumu ubírat. Jako perspektivní se jeví kupříkladu hlubší prozkoumání lidskoprávní problematiky, přijetí transnacionálního přístupu při studiu mezinárodních společenství nebo možnost reinterpretace konceptu rovnováhy sil s ohledem na nejnovější přístupy, které byly částečně zpracovány v první kapitole.

Zdroje

Vydané prameny

HATHAWAY, W. S., ed. *The Speeches of the Right Honourable William Pitt in the House of Commons, Vol. II.* London: Longman, 1806.

CHALMERS, George, ed. *A Collection of Treaties between Great Britain and othe Powers, Vol. I.* London: John Stockdale, 1790.

KANT, Immanuel. *K věčnému míru.* Praha: Oikoymenth, 1999.

MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař.* Praha: Argo, 2012.

MARTENS, Georg Friedrich von. *Nouveau Recueil des Principaux Traités d'Alliance, de Paix, de Trêve, de Neuralité, de commerce, de limites, d'échange etc. Et des plusieurs autres actes servant à la connaissance des relations étrangères des Puissances et états de l'Europe, Vol. VIII, 1808-1818.* Göttingen: Librarie de Dietrich, 1818.

SAINT-PIERRE, Charles-Irénée Castel de. *Projet pour rendre la paix perpetuelle en Europe.* 1712.

Schlussakten des Wiener Kongresses. Dostupné z: <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3408389>.

The Manuscripts of J. B. Fortescue Preserved at Dropmore, Vol. II. London: Her Majesty's Stationery Office, 1894.

Treaty of Peace and Amity Between his Britannic Majesty and the United States of America, dostupné z: <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=008/llsl008.db&recNum=231>.

VANE, Charles, ed. *Correspondence, Despatches and other Papers of Viscount Castlereagh, Vol. VIII.* London: William Shorberl, 1851.

WEBSTER, Charles Kingsley, ed. *British Diplomacy 1813–1815: Select Documents Dealing with the Reconstruction of Europe.* London: G. Bell and Sons, 1921.

WELLESLEY, Richard, ed. *Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Wellesley, Duke of Wellington, Vol. IX.* London: John Murray, 1862.

Odborná literatura

ALBION, Robert G. *Forests and Sea Power: The Timber Problem of the Royal Navy 1652–1862.* Cambridge: Harvard University Press, 1926.

BALDWIN, David A. *Power and International Relations: A Conceptual Approach*. Princeton: Princeton University Press, 2016.

BARŠA, Pavel & Ondřej CÍSAŘ. *Anarchie a řád ve světové politice: Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008.

BARTLETT, Christopher J. *Castlereagh, 1812–1822*. In: OTTE, Thomas G., ed. *The Makers of British Foreign Policy: From Pitt to Thatcher*. Basingstoke: Palgrave, 2002.

BEW, John. *Castlereagh: The Biography of a Statesman*. London: Quercus, 2014.

BUTTERFIELD, Herbert. *The Balance of Power*. In: WIGHT, Martin & Herbert BUTTERFIELD, ed. *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

CONWAY, Stephen. Continental Connections: Britain and Europe in the Eighteenth Century. *History*. 2005, 90(3), s. 353–374.

DOYLE, William. *The Oxford History of the French Revolution*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2002.

DUFFY, Michael. *Britain as a European Ally*. *Diplomacy & Statecraft*. 1997, 8(3), 27–47.

EHRMAN, John. *The Younger Pitt, Vol. II: The Reluctant Transition*. London: Constable, 2004.

ESDAILE, Charles J. *The Wars of the French Revolution, 1792–1801*. London, New York: Routledge, 2019.

FELDBÆK, Ole. *The Foreign Policy of Tsar Paul I., 1800–1801: An Interpretation*. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 1982, 30(2), 16–36.

FURET, François. *Francouzská revoluce, díl 1.: Od Turgota k Napoleonovi (1770–1814)*. Praha: Argo, 2004.

GHERVAS, Stella. *Balance of Power vs. Perpetual Peace: Paradigms of European Order from Utrecht to Vienna, 1713–1815*. *The International History Review*. 2017, 39(3), s. 404–425.

GHERVAS, Stella. *Conquering Peace: From the Enlightenment to the European Union*. Cambridge, London: Harvard University Press, 2021.

GHERVAS, Stella. The Long Shadow of the Congress of Vienna: From International Peace to Domestic Disorders. *Journal of Modern European History*. 2015, 13(4), 458–463.

GRAAF, Beatrice de. Bringing Sense and Sensibility to the Continent: Vienna 1815 Revisited. *Journal of Modern European History*. 2015, 13(4), 447–457.

- CHAPMAN, Tim. *Congress of Vienna: Origins, Processes and Results*. London, New York: Routledge, 1998.
- IKENBERRY, Gilford J., Michael MASTANDUNO & WOHLFORTH, William C., ed. *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- JARRETT, Mark. *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon*. London, New York: I. B. Tauris, 2013.
- JOURDAN, Annie. Le congrès de Vienne et les petites nations: Quel rôle pour l'Angleterre? *Napoleonica. La Revue*. 2015, 24(3), 110–125.
- KISSINGER, Henry. *Obnovení světového řádu: Metternich, Castlereagh a otázka míru, 1812–1822*. Praha: Prostor, 2009.
- KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*. Praha: Prostor, 1996.
- LIMM, Andrew. *Walcheren to Waterloo: The British Army in the Low Countries During French Revolutionary and Napoleonic Wars 1793–1815*. Barnsley: Pen & Sword Military, 2018.
- LITTLE, Richard. *The Balance of Powers in International Relations: Metaphors, Myths and Models*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- LUARD, Evan. *The Balance of Power: The System of International Relations, 1648–1815*. Basingstoke, London: Macmillan, 1992.
- MASSIE, Robert K. *Catherine the Great: Portrait of a Woman*. New York: Random House, 2011.
- MICHAUD, Claude. *Les relations franco-autrichiennes dans la seconde moitié du XVIIIe siècle ou les faux-semblants du renversement des alliances*. *Revue Historique*. 2017, 683(3), 582–587.
- MIKABERIZDE, Alexander. *The Napoleonic Wars: A Global History*. New York: Oxford University Press, 2020.
- MUIR, Rory. *Wellington: The Path to Victory, 1769–1814*. New Haven, London: Yale University Press, 2015.
- MUIR, Rory. *Wellington: Waterloo and the Fortunes of Peace, 1814–1852*. New Haven, London: Yale University Press, 2018.
- NESTER, William. *Britain's Rise to Global Superpower in the Age of Napoleon*. Yorkshire, Philadelphia: Frontline Books, 2020.
- NICOLSON, Harold. *The Congress of Vienna: A Study of Allied Unity, 1812–1822*. London: Constable, 1946.

PAYNE, Reider. *War and Diplomacy in the Napoleonic Era: Sir Charles Stewart, Castlereagh and the Balance of Power in Europe*. London, New York, Oxford, New Delhi, Sidney: Bloomsbury Academic, 2019.

SHEEHAN, Michael. Development of British Theory and Practice of the Balance of Power before 1714. *History*. 1988, 73(237), s. xxx

SHEEHAN, Michael. *The Balance of Power: History & Theory*. London, New York: Routledge, 1996.

SHERWIG, John M. *Lord Grenville's Plan for a Concert of Europe, 1797-99*. *The Journal of Modern History*. 1962, 34(3), s. 284–293.

SCHROEDER, Paul W. The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium? *Review of International Relations*. 1989, 15(2), s. 135–153.

SCHROEDER, Paul. Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power? *The American Historical Review*. 1992, 97(3), s. 683–706.

SUTCLIFFE, Robert K. *British Expeditionary Warfare and the Defeat of Napoleon, 1793–1815*. Woodbridge: The Boydell Press, 2016.

VICK, Brian. *The Congress of Vienna: Power and Politics after Napoleon*. Cambridge, London: Harvard University Press, 2014.

WEBSTER, Charles K. *The Foreign Policy of Castlereagh, 1812–1815*. London: G. Bell and sons, 1931.

WIGHT, Martin. *The Balance of Power*. In: WIGHT, Martin & Herbert BUTTERFIELD, ed. *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

ZAMOYSKI, Adam. *Rites of Peace: The Faill of Napoleon & the Congress of Vienna*. London: Harper Collins, 2007.